

ÚJPEST
1840

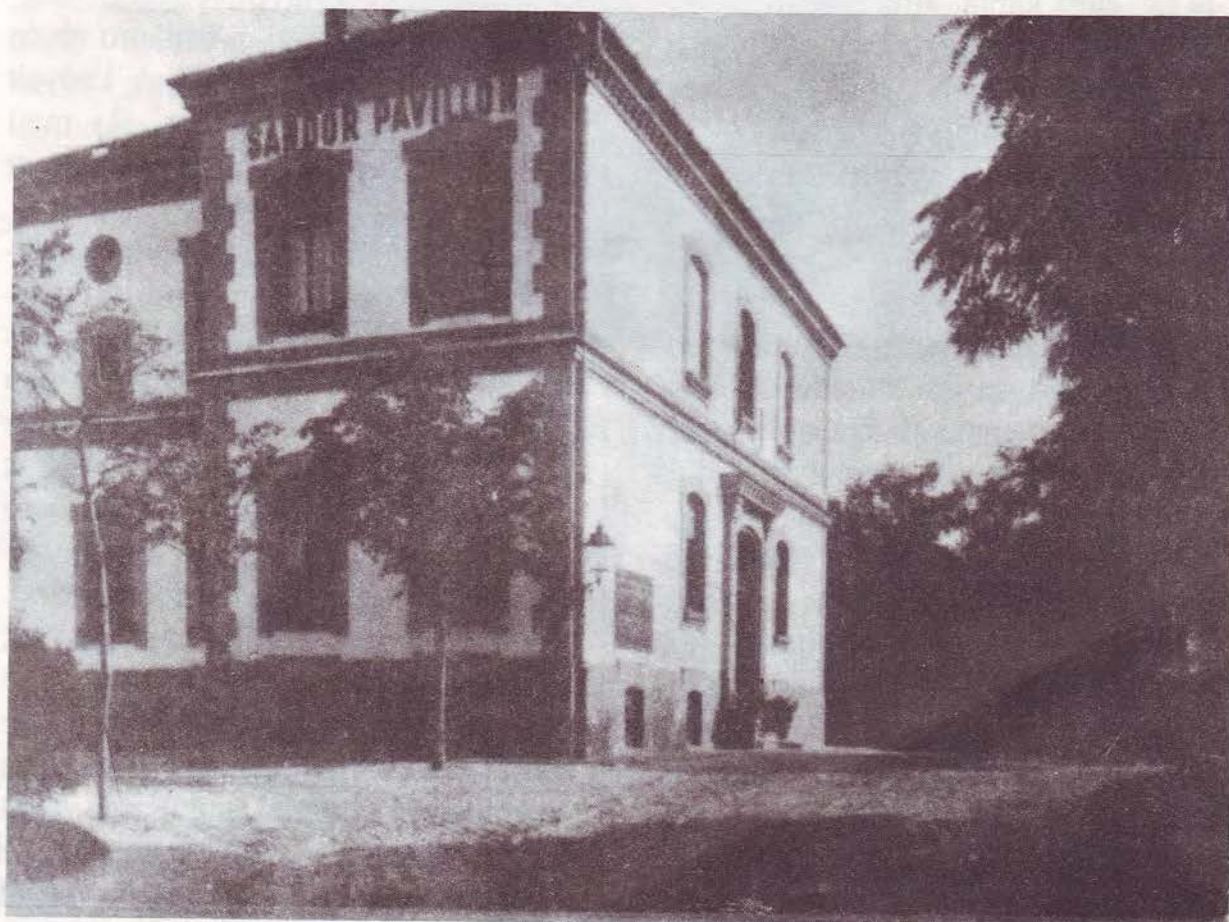


Újpesti Helytörténeti Értesítő

1995.május

II. évfolyam 3. szám

100. ÉVES A KÁROLYI SÁNDOR KÓRHÁZ



Hirrmann László

Gróf Károlyi Sándor életrajza

1831 november 10-én született a Károlyiak Zöldfa utcában található pesti palotájában (ma Veres Pálné utca). Nem Ő az első, aki híres főúri családban ezt a keresztnévet viselte. Őséhez, a Rákóczi szabadságharc tábornokához hasonlóan Ő is nagy kor szülötte volt, és hősi tetteket vitt végbe. Apjának gr. Károlyi Istvánnak (1797 - 1881) második, gr. Eszterházy Franciskával kötött házasságából származott a Sándor nevű fiú.

Az ifjú gróf a szokásos arisztokrata nevelést kapta, apja reformgazdálkodása volt a garancia arra, hogy belőle is a hazáért áldozó, felelősen gondolkodó főúr válik majd. A főteli birtokon töltött gyermekévek után Pestre kerül ahol a piarista gimnázium növendékei közé tartozott. Mindösszesen tizennégy éves volt, tehát még be sem fejezte tanulmányait, mikor kitört az 1848-as forradalom. Mikor az események szabadságharcba torkollottak, a Károlyi család is kivette részét a küzdelemből.

István gróf volt az egyetlen magyar mágnás, aki hatalmas vagyonából jelentős összegeket költött a honvédelem céljaira, mikor megszervezte a 16. huszárezredet. Fiai, Ede és Sándor is ehhez az alakulathoz csatlakoztak sok más fiatal arisztokrátával együtt. Klapka György akinek parancsnoksága alá tartozott az ezred, emlékirataiban többször is meg-

emlékezik az ifjú Károlyi Sándor főhadnagyról. "Segéd és parancstisztjeim között voltak... gr. Károlyi Sándor és mások, akiknek neve már kitörlődött emlékezetemből". Nem véletlen, hogy a tábornok ezt a nevet megjegyezte, hiszen mint írja, mindenképpen említésre méltó "az ki mindannyinál fiatalabb, de legbátrabbak egyike volt: gróf Károlyi Sándor".

A szabadságharc utáni megtorlást a főhadnagy úgy kerülhette el, hogy a komáromi vár védőjeként Ő is mentességet kapott. Erről így ír Podmaniczky Frigyes, egykori tiszt-társa: "A komáromi capitulatio révén menekült meg volt ezredünk kedvelt tisztje gr. Károlyi Sándor, aki mint Klapka tábornok segédtisztje maradt vissza Komárom várában".

1849 őszén tehát az emigránsokhoz csatlakozott, azon belül is a párizsi körhöz. Gróf Batthány Kázmér és a lengyel Czartoryski herceg politikai tevékenységének lett a részese. Hogy ezek a szervezkedések nem voltak teljesen veszélytelenek a Habsburg uralomra nézve, azt jelzi, hogy a fiatal gróf is felkerült a Kempen osztrák rendőrminiszter által gyanúsaként feltüntetett konspirátorok listájára. Az emigráció éveinek Sándor gróf számára csak az 1854-ben, Ferenc József házassága alkalmából hirdetett amnesztia vetett véget. Hazatért és rögtön munkához látott. Kezdetben távol tartotta magát a közügyektől, a családi birtok gon-

dozása kötötte le erejét. Időközben természetesen folyamatosan tartották - mind édesapja, mind Ő - a kapcsolatot a haladó gondolkodású hazafiakkal. Erre így emlékszik vissza Podmaniczky báró: "Egészen otthonosan éreztem magam Fóton, gróf Károlyi István és fia Sándor birtokán". Az 1860-as évektől azonban mind fokozatosabban vette ki részét a politikai életből is. Az 1861-es országgyűlésen a gr. Teleki László körül szerveződő Határozati Párt egyik vezéralakja lett.

Nevét egy sorban emlegették Tisza Kálmán, Szapáry Gyula grófokéval. A kiegyezés után is folytatja politikai tevékenységét, amely elsősorban a mezőgazdaság korszerűsítésére irányult. 1879-ben résztvett a székesfehérvári gazdakongresszuson, ahol sor került az ún.

agrárius mozgalom zászlóbontására. Széchenyi Pál, Zichy Jenő grófokkal együtt célul tűzte ki a hazai agrokultúra modernizálását. Szándékaik szerint a dualista államnak többet kellett volna költenie hitelek formájában a mezőgazdaságra és ezért létre kívántak hozni egy önálló földművelésügyi minisztériumot.

1881-ben a tasnádi (Szilágy - megye) választókerület országgyűlési képviselője lett, mégpedig a Tisza Kálmán vezette szabadelvű párt színeiben.

Ebben az évben magánéletében is sorsdöntő változások állottak be. Édesapja halálával teljes egészében az Ő vállára nehezedett a birtok gondja. A már - már aggregénynek számító, ötven éves gróf ebben az évben meg is nősült. 1881 augusztus 11-én Ede bátyja özvegyét, gr. Kornis Clarissát vezette oltárhoz. Bár házasságukból gyermek nem született, boldog éveket töltöttek együtt. 1884-ben politikai gondolkodásában váltás következett be. Gróf Károlyi Sándor elhagyta korábbi pártját, és a mérsékelt ellenzékhez csatlakozott. Gróf Apponyi Albert ennek a politikai erőnek vezető személyisége nem pálfordulásként, hanem elveinek következetes véghezvitelként értékelte Károlyi lépését. Erről így beszélt: "Az agrárszociális működés vezetése tehát Károlyi Sándorra ment át, aki azért, hogy itt szabad kezét nyerjen, a Szabadelvű Pártot elhagyta és hozzám csatlakozott". A gróf ezek után haláláig ezen párt parlamenti képviselője volt, előbb az eszterházi (Sopron - megye), majd a garbóc - bogdányi (Abaúj - megye), illetőleg haláláig a gönci (Abaúj - megye) választók bizalmából. Következetes



A kórházalapító

agrárszociális működés vezetése tehát Károlyi Sándorra ment át, aki azért, hogy itt szabad kezét nyerjen, a Szabadelvű Pártot elhagyta és hozzám csatlakozott". A gróf ezek után haláláig ezen párt parlamenti képviselője volt, előbb az eszterházi (Sopron - megye), majd a garbóc - bogdányi (Abaúj - megye), illetőleg haláláig a gönci (Abaúj - megye) választók bizalmából. Következetes

politizálása az uralkodó körök tetszését is elnyerte. Ferenc József még 1882-ben belső titkos tanácsossá nevezte ki. Hat évvel később Őt kérték fel az apja által alapított Szent István Társulat elnöki székének betöltésére. A századforduló évében pedig részesült az egyik legmagasabb kitüntetésben, az Aranygyapjas - rendben. Arisztokrata lévén tagja volt az országgyűlés felsőházának is. A főrendi ház 1902-es évkönyvében így szerepel: "Károlyi Sándor gróf, az aranygyapjas rend vitéze, császári és királyi valóságos belső tanácsos, a főthi és kiskirálysági hitbizományok birtokosa, a főrendiház örökös jogú tagja." Közzsereplésének máig fennmaradt dokumentumai azok a cikkei és tanulmányai, amelyeket a "Nemzet-gazdasági Szemlében" és a "Magyar Gazdák Szemlé"-je című folyóiratokban publikált.

Amit cikkeiben kifejtett (Terménykivitelünk és a vízi utak Bp. 1881., Szervezkedés és szövetkezés Bp. 1899.) azt a gyakorlatban is igyekezett megvalósítani. Legjelentősebb alapítványává az országos méretűvé fejlődött Hangya Szövetkezet vált, amely 1898 után a kisgazdaságok fejlődését segítette elő. És mindezen országos jelentőségű tevékenysége mellett sem feledkezett meg szűkebb pátriájáról.

Tovább csinosította az apja által építtetett főti kastélyt, és gazdagította a templomot, ahol a család elhunyt tagjai is pihennek. 1892-ben a "Fóti dal" Vörösmarty versének ötven éves évfordulójára rendbe hozatta a romladozó Fáy présházat, ahol a mű született. Sándor gróf emlékét mi

újpestiek is kegyelettel ápoljuk, mert sokat köszönhet neki városunk. A századforduló környékén nem volt olyan jelentős vállalkozása Újpestnek, amelyből ne vette volna ki részét. Templom és gyermekmenhely, infrastruktúra és közegészségügy egyaránt az Ő bőkezű adományainak köszönhetette fejlődését. Legjelentősebb újpesti alapítványa a Károlyi kórház felépítése és működtetése volt. A küzdelmes életpálya és a szakadatlan munkálkodás azonban felőrölte az egészségét. Egyre súlyosbodó asztmáját rendszeresen kellett gyógykezeltetni. Életének utolsó másfél évtizedét hol a franciaországi Riviérán, hol Menton-ban töltötte. 1906 április 24-én szerettei körében halt meg.

Végrendeletében örököséül unokaöcs - mostohafiát, Lászlót jelölte meg. Ahogyan óhajtotta úgy történt: holttestét hazaszállították és a főti családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. Röviddel halála után 1908-ban hívei szobrot állítottak neki a városligeti Vajdahunyad - várban.

Források:

- Kovalovszky Miklós - Solt Andor:
Gróf Károlyi Sándor élete és alkotásai Bp. 1942.
- Násfay - Niedermann László:
Adalékok gróf Károlyi István élettörténetéhez
Újpesti Helytörténeti Értesítő 1. sz.
- Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai Bp. 1988.
- Podmaniczky Frigyes: Egy régi gavallér emlékei
Klapka György: Emlékeimből Bp. 1986.
- Szabad György: Az önkényuralom kora Bp. 1977 M.o. tört.
- Szász Zoltán: A dualista rendszer konszolidált időszaka
M.o. tört.
- A főrendiház évkönyve Bp. 1902.
- Révai Nagy Lexikona: 1914 Bp.
- Fót, Műemlékek: Tájak - korok - múzeumok 1989. Bp.

*A kórház építésének engedély okirata 1893. III. 5.*17358 szám

VI. - 12.

Pest - Pilis - Solt - Kiskun vármegye közönségének.

Budapesten

A vármegye alispánjának folyó évi február hó 20-án 7024 sz. a kelt felterjesztése alapján, a gróf Károlyi Sándor által Újpesten saját költségén nemes szívűen létesítendő magánkórház felállítására, az 1876. évi XIV. törvénycikk 56 paragrafusa alapján az engedélyt - díjkikötéssel adom meg, hogy az említett kórház a felterjesztett építési tervek és leírás szerint lesz felépítendő és berendezendő - melyet az 1876. évi 51.661 szám szakaszában elő vannak írva, el. lesz láttandó.

A kórszobák beosztása tárgyában azonban azon észrevétel merül fel, hogy miután a belgyógyászati osztályon leginkább támadhatnak oly ragályos betegségek amelyek a sebészeti, de főleg a szülészeti osztályon lévő betegeket kellő elkülönítés nélkül veszéllyel járható fertőzésnek teszik ki, az I. emeleten a beosztás anynyiban igényel módosítást amennyiben, a női belgyógyászati azon kórszoba amely a gyermekágyasok helyiségeihez közelebb fekszik, a női sebészetre szánt helyiséggé volna teendő, míg a női sebészetre a tervrajzon kijelölt helyiség női belgyógyászati kórszoba lenne s így a belbetegek teljesen el volnának különítve a sebészeti és szülészeti osztálytól.

Miről a vármegye közönségét a fentidézett alispáni jelentés csatolmányainak visszaküldése mellett további megfelelő intézkedés végett oly felhívással értesítem, hogy ezen kórház megnyitásáról és a közforgalomnak átadásáról annak idején jelentést tegyen, s egyúttal azt is mutassa ki, hogy ezen kórház a fennérített szabályrendelet idézett paragrafusában előírt kellékekkel el van-e látva? Minthogy pedig a beterjesztett iratok felvilágosítást nem nyújtanak arra nézve, hogy a kórház fenntartás mily módon lesz eszközölve, felhívom a vármegye közönségét, hogy az alapító gróftól e részben közelebbi felvilágosítást kérjen s erről tegyen jelentést.

Budapesten 1893 évi március hó 5-én

14.358 szám

II-12.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községeinek.

Budapest.

A vármegye alispánjának felső évi február hó 20-án 4024 sz.
n. kelt felterjesztése alapján, a gróf. Hercegi Bizottság ál-
tal Újpesten saját költségén, novus vivens létesítendő
magyar kórház felállítására, az 1876. évi XIV. törvényekből
56 §-a alapján, az engedélyt - díjköteles adománnyal, hogy
az említett kórház a felterjesztett építési tervök és leírás, me-
rint lesz felépítendő és berendezendő - és hogy továbbá a kó-
ház mind azon kellékkel - melyek az 1876. évi 56. §-ban
alatt kelt körbesítes végén mellékelve ismételt szabályozással
3. §-szakában előírva van - el lesz látva.

A köröbék beosztása tárgyában azonban, az elő-
írtak, mivel fel, hogy, mint az a költségvetési osztály

Mint hogy pedig a felterjesztett iratok felvilágo-
sítást nem nyújtanak arra nézve, hogy a kórház fen-
tartása mely módon lesz eszközölve, felhívom a
vármegyei községeket, hogy az alapító gróffal és más-
ban közelebbi felvilágosítást kérjen, s arról is legyen
jelentés.

Budapest, 1873. évi március hó 5-én

Ammy

A kórház építésének költségvetése 1893. XI. 28.

(51)

FORT SÁNDOR

93 NOV. 28

Sz.	A tárgy megnevezése	Mértékek — Maasse									VIII. Forrástól Pénz-összeg — Geldbetrag			
Nr.	Benennung des Gegenstandes	Folyam Current			Négyszög Quadrat			Köb Kubik			Osztr. é. österr. W.	Egyes Einzeln	Összesen Zusammen	
		M.	Ctr.	Min.	M.	Ctr.	Min.	M.	Ctr.	Min.	fl.	kr.	fl.	kr.
	Ujpesti kórház építkezése.													
	<u>Költség-kimutatás</u>													
	<u>az egyes munkanemek szerint.</u>													
I.	Föld- és kőműves munka										fel		36544	35
II.	Kőfaragó munka										"		2 121	90
III.	Éles munka										"		6 223	57
IV.	Cserépfedő munka										"		1677	38
V.	Bádogos munka										"		1925	84
VI.	Asztalos, lakatos és máxoló munka										"		9558	87
VII.	Úveges munka										"		608	60
VIII.	Vastartányok és falkapcsol.										"		2746	50
IX.	Kőbafesto munka										"		149	—
X.	Tűtés és szellőztetés										"		3014	—
XI.	Vízvezeték és csatornázás										"		4690	—
XII.	Gázberendezés										"		620	—
XIII.	Különféle munkák										"		417	—
XIV.	Vízvezeték a telken, motor, szivattyú hút és vízmedence										—		3000	—
XV.	Kerítés										"		1600	—
XVI.	Tűzresem										"		300	—
	<u>Összesen</u>												45197	00

A kórház megnyitását igazoló nyilatkozat 1895. VI. 8.

40580 szám

VI c

Pest - Pilis - Solt - Kiskun vármegye közönségének

Budapesten

Gróf Károlyi Sándor által Újpesten épített magánkórház megnyitása tárgyában folyó évi április hó 7-én 5691 szám alatt kelt jelentését tudomásul veszem. Mindazonáltal tekintettel az 1876; 5166. sz. alatt kelt itteni szabályrendelet 83. paragrafusára, szükségesnek tartom a vármegye közönségét figyelmeztetni, hogy az idézett szabályrendeleti szakasz azon rendelkezése, amely szerint rögtöni életveszély esetén a magánkórház a beteget felvenni tartozik, a szóbanlevő magánkórházra nézve is kötelező, habár ez a kórház ideiglenes alapszabályzatában kifejezésre nem is jutott.

Ezzel kapcsolatban az ugyanezen szabályrendelet 89. paragrafusa alapján az államkincstár terhére ápolott betegek, után, ha a hason viszonyok közt lévő közkórházak ápolási díjainál nagyobb díj követeltetnék, akkor ezen eljárásra szolgáló okok alaposságának megbírálhatása szempontjából minden elmúlt évi számadás kivonata és folyó évi kórházi költség - előirányzat ide bemutatandó és addig, míg ez meg nem történt, illetőleg a nagyobb ápolási díj felszámítására innen az engedély meg nem adatott az államkincstár irányában az eddigi gyakorlat szerint napi 50 krajcár ápolási költségnél több, nem számítható fel.

Budapesten 1895 évi június hó 8-án

40580 szám
VI c

*Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye
közönségének*

Budapesten.

*Gróf Károlyi Sándor által Újpesten épített magánkórház
megnyitása tárgyában folyó évi április
hó 7-én 5691. szám alatt kelt jelentését
tudomásul veszem.*

*Még meg nem adatott az államkincstár
irányában az eddigi gyakorlat szerint
napi 50 kr. ápolási költség több nem szá-
mítható fel.*

Budapesten, 1895. évi június hó 8-án

Jenő

Az 1915-ben kiadott kórházi emlékalbum előszava

Ezernyolcszázkilencvenháromban fordult néhai Nagykárolyi gróf Károlyi Sándor a magyar királyi belügyminisztériumhoz az engedélyért, hogy Újpesten magánkórházat állíthasson fel. Két évvel később, 1895-ben a kórház megnyílt, mintegy koronáját képezve az Újpesten létesített számos emberbaráti intézménynek, amelyeket a nemes Gróf, nejével Göncz - Ruszkai gróf Korniss Clarisse-val, a szegények és gyámoltalanok "Clarisse Grófnő"-jével együtt emelt. Mint

minden ilyeszerű intézmény, a kórház is nagyon küzdött a kezdet nehézségeivel. Forgatva a kórház régi iratait és könyveit, valóban bámulatos az atyai gondoskodás és áldozatkézség anyagi és emberbaráti téren egyaránt, amelyre Sándor gróf időt talált országra szóló nemzetgazdászati tevékenysége mellett is, hogy ezt az alapítását fenntartsa, sőt fejlessze. Mint jellemző adatot csak azt akarom említeni, hogy elrendelte, hogy tél idején bizonyos számú szegény, kik természetyszerűleg főként a kórház volt betegei közül kerültek ki, az

uradalom költségére kapjon meleg ételt, és intézkedett, hogy ugyancsak az uradalom terhére a kórház betegei és szegényei karácsonyi ajándékot kapjanak. Újpest lakossága az évek teltevel amerikai arányokban növekedett. Mint elővárosnak, lakóinak jó része a legszegényebb néposztályhoz tartozott. Gyár - gyár mellett, iparvállalat - iparvállalat mellett keletkezett, a munkások és családtagjaik ezrei és tízezrei egyedül a Gróf magánkórházára voltak - és vannak utalva. Az évenkénti fenntar-

tás gondjai csak akkor kevesebbedtek midőn 1899-ben a kórház nyilvánossági jelleget nyert.

Az eredetileg hatvan ágyra tervezett kórházban nemsokára minden talpalatnyi helyet a betegágyak foglalták el, mert volt idő mikor 100 betegnek kellett helyet szorítani. Clarisse grófnő halála, majd Sándor gróf betegség és emberfeletti erővel tűrt szenvedései megakadályozták azt, hogy a közben szűknek bizonyult kórházban a szükséges és tervbevett nagyobb szabású kibővítések megtörténhessenek. A nemes alapító



halála után az árván maradt kórházat utóda vette gondjaiba, és mint Clarisse grófnő fia gondoskodik arról ma is méltóan a szegények és szenvedők jótevőjének emlékéhez. Az utóbbi években a kórház mint a nyilvánossági jellegű kórházak általában, évi kiadásait az ápolási díjakhoz mérte és nagyjából ezekből fedezhette. Ebből azonban a szükségessé vált nagyobbítás és modernizálás nem tellett, az újabb áldozatokat kívánt.

Kegyurunk 1911-ben nagyobb-szabású átalakítási terveket dolgoztott ki, mely tervek készítésében a legapróbb részletekig úgy Ő maga, mint neje Nagyajtonyi gróf Apponyi Franciska grófnő résztvettek és az építkezést 1911 - 1912-ben a legnagyobb áldozatkézséggel és bőkezűséggel létre is hozatta. A kórház egy új, nagy szárnyal a Clarisse pavilonnal bővült ki. Gazdasági épületéhez központi fűtőház és újonnan berendezett nagy gőzmosókonyha járult. Magában a kórház épületben minden felesleges fényűzés elkerültetett, de minden higiénikus szükséglet meg van. Bőséges szellőztetés, villanyvilágítás, központi gőzfűtés van a legkisebb helyiségben is. A falak mindenütt embermagasságyra, halványszürke olajjal festve, azontúl közönséges mésszel meszelve. A központi fűtőházból állandó melegvíz látja el a mosókonyhát, a konyhát, a műtőt, az összes kórtermeket az új épületben, valamint a fürdőket. Amennyire egyszerű az épület maga, annyira fényűzéssel vannak kialakítva a műtő helyiségei és laboratóriumi. A vegy- és bakteriológiai labora-

tórium a kórismézéshez szükséges minden eszközzel el van látva, hasonlóképpen a röntgen szoba a legmodernebb készülékekkel bőségesen felszerelve. Emellett a vizsgáló szoba van, mely a modern elektromos készülékek majdnem teljes sorozatát tartalmazza. Az aszeptikus műtévés céljaira három nagy szoba sorakozik egymás mellé. Maga a csempével kirakott műtőterem, melynek egyik fala üvegtetejű kiugrással, majdnem egész terjedelmében ablak, mellette a legújabb rendszerű sterilizátorokkal berendezett terem, harmadikul a bőséges eszköztár, mely egyúttal kéziköszerraktárul és előkészítő - helyiségül szolgál. Amíg tehát egyrészről a legpedánsabb higiénikus tisztántarthatóság keretein belül a legegyszerűbb volt a vezérelv, addig más részről a legpazarabb bőkezűség ott, hol a kórház gondjaira bízott beteg épsége és egészségének mielőbbi teljes helyreállítása a cél. A kórháznak még egy intézményét említem meg röviden, melyre kegyurunk nagy súlyt helyez. Ez az intelligens, de szegény középosztály számára létesített különszoba rendszer. Ezen különszobákban a kevésbé tehetősek anyagi meg-erőltetés nélkül juthatnak társadalmi helyzetüknek és intelligenciájuknak megfelelő szanatórium - szerű gyógykezeléshez. Oly berendezkedés ez, mely szerte az országban csak kevés helyen található. A kibővített kórházban 150 ágy áll a betegek rendelkezésére igyekezve megfelelni a mai higiénia követeléseinek, valamint Alapítója és jelenlegi Kegyura emberbaráti szellemének.

Bánóné dr. Fleischmann Marianna*

Újpest egészségügyi intézményeinek rövid története 1840 - 1950 között

I. Népjóléti és szociális tevékenység Újpesten

Az 1840-ben alapított Újpest kezdettől fogva igen erőteljesen fejlődött. Ehhez hozzájárult kedvező földrajzi fekvése valamint a helyiség földesurának gróf Károlyi Istvánnak Alapítólevele, melyben - a feudális kötöttségben élő Magyarországon elsőként - a letelepülők számára teljes ipari és kereskedelmi szabadságot, valamint vallási egyenjogúságot biztosított.

A szabad vállalkozás akadályait - ellentétben a korabeli szokásokkal és törvényekkel - a településen megszűntette hangsúlyozva, hogy senkit nem akadályozhat meg nemzetisége, vallása, származása abban, hogy önálló vállalkozáshoz fogjon, ha a szükséges tőke rendelkezésre áll. A lakosság számszerű növekedésével változott a település szervezete is. Újpest 1840 - 1867-ig kisközség, 1867 - 1907-ig nagyközség, 1907. augusztus 14-től 1929. június 29-ig rendezett tanácsú város, ettől fogva 1950. január 1-ig megyei város 1950. január 1-től pedig a főváros IV. kerülete. A település lakosságának 60 -70

%-a kezdettől fogva az iparban dolgozott. A századfordulón Újpest a főváros környékén az iparban dolgozó lakosság arányát tekintve a 4. helyen állt. Tíz év múlva már Újpesten él a lakosságon belüli arányát tekintve a legtöbb munkás. 1910-ben a gyári munkásság 52 %-a az 500 főnél többet foglalkoztatott nagyüzemekben dolgozott.

A továbbiakban kísérjük figyelemmel miként alakult és mennyire tartott lépést az egészségügyi ellátás Újpest fejlődésével.

Az első Újpesten letelepedett orvos *Seligman Mór* volt, aki 1840-től működött gyakorló orvosként. Az Egészségügyi Kalauz, mint orvostudort, sebész - szülésmestert és honvéd ezredorvost említi. Újpest ügyirataiban 1845-ben már több ízben szerepel. Az 1852. május 12-i Kgy. határozat jegyzőkönyvében a következő olvasható: "Helybeli orvos *Seligman Mór*ic, aki már évek óta működik, megkérte, hogy a helyben lévő község szolgálait, valamint az előfordulandó eseményekben segéd-

* A szerző gyógyszerész, kandidátus, az újpesti Pozsonyi úti gyógyszerár vezetője. A most közölt tanulmány a szerző 1983-ban készített kandidátusi értekezésének rövidített változata.

kezet nyújtani szíveskedjék, mely tettjéért a község őt, kivéve a fejadót, minden teherviseléstől felmenti." Ez igen jelentős lépés volt községünk életében. Újpest először választott községi orvost, hivatalos személyt, a hatósági orvosi teendők ellátására. Egy 1870 évi közgyűlési jegyzőkönyv *Boskovitz Alajost*, mint községi orvost említi, anélkül azonban,

hogyan *Seligman Mór* helyébe történt megválasztása az íratokból megállapítható lenne. Az 1871. január 5-i Kgy. jegyzőkönyvéből: "A községi orvosi állás választás útján betöltött, mely tisztségre a helyben lakó három orvos, névszerint *Hadl Soma*, *Boskovitz Alajos*, és *Seligman Mór* pályáztak, azonban ez utóbbi a jelöltségről lemondván, szavazás csak a két első jelöltre történt. A leadott 33 szavazat közül 22 *Hadl Somára*, 11 pedig *Boskovitz Alajosra* esett. Így *Hadl Soma* községi orvosnak választott meg, ki ezt megelőzőleg 1868-tól már halottkém volt."

Hadl Soma nevét később *Héderváryra* magyarosította és 1921-ben történt nyugdíjaztatásáig, mint városi tisztifőorvos, nagy kötelességtudással és kiváló eredménnyel működött. Közzolgálatá jutalmául

"hévizgyörki" előnévvel magyar nemességet kapott. 1905 - 1918-ig országgyűlési képviselő is volt.

Hazánkban a közegészségügyet először az 1876. évi 14. t.c.

szabályozta. A közegészségügyet nem tekintette állami feladatnak, és így annak minden részét a városok és községek előjáróságának hatáskörébe utalta. Az előjáróságok kötelesek

voltak az

anyagi fedezetet is minden esetben előteremteni.

Az 1876. 14. t.c. 142. paragrafusa értelmében minden 6.000 lakossal bíró községet "orvostartásra" kötelezték. A kisebb községek - orvosi kőrt alkotva - közösen alkalmaztak körorvost. 1889 év végéig Újpest és Rákospalota együtt alkotott egy körorvosi kerületet, melyet dr. *Héderváry Soma* látott el. 1889-ben Rákospalota önálló községi orvost kapott. Újpest rohamos fejlődése folytán erre szükség is volt, sőt hamarosan a hatósági orvosok számát szaporítani kellett. Ennek értelmében Újpest nagyközség képviselőtestülete az 1905. október 14-i közgyűlésen két kerületi orvosi állást rendszeresített, melyekre dr. *Fadgyas Gyulát* és dr. *Lichtmann Henriket* választották meg.



Az 1911-ben épített Clarissa pavilon *

Az 1907. augusztus 14-i közgyűlésen a képviselőtestület bejelentette, hogy a m. kir. BM. 5381 / 1907. sz. rendelete alapján Újpest rendezett tanácsú várossá alakult. A megötszörözött létszámú képviselőtestület hatáskörébe tartozott a városi szabályrendelet megalkotása, valamint állandó szakbizottságok létesítése. Utóbbira az 1907. augusztus 26-i közgyűlésen került sor. Itt jött létre a Közegészségügyi Szakbizottság. Rendszeresítették egy főorvosi és két városi orvosi állást, a tisztikar tagjait városi tisztviselőnek mondták ki. "Főorvos: *dr. Héderváry Soma*, aki a község szolgálatában 1868 óta áll, évi fizetése 4.800 korona. A két városi orvos: *dr. Lichtmann Henrik* és *dr. Fadgyas Gyula*, akik a község szolgálatában 1904 óta állnak, évi fizetésük egyenként 1.200 korona."

Igen nagy előrelépést jelentett az 1908. évi 38. t.c. életbelépése, melyben már a közegészségügyi feladatok állami jellege jutott kifejezésre. A közegészségügyi kiadásokat ettől fogva - legalább részben - az állam biztosította. A törvény megjelenése után jelentős fejlődés figyelhető meg Újpesten a közegészségügy fejlesztése terén, bár az képtelen volt lépést tartani a lakosság rohamos növekedésével. Újpesten nem a vagyonos, jómódú réteg szaporodott, hanem éppen a vagyontalanok, akik lakás, higiéniai, táplálkozási körülményeikkel nem az egészségesek táborát szaporították.

Az 1909-ben megjelent köztisztasági és építési szabályrendelet némi javulást eredményezett közegészségügyi vonatkozásban. Utóbbi betartására

azonban nem igen lehetett következetesen érvényt szerezni, mert a lakáshiány nagy volt, a meglévő lakások pedig túlszűfoltak voltak.

1912-től városi ügyvezető orvosként *dr. Fadgyas Gyula*, városi orvosként *dr. Héderváry Ernő*, *dr. Ládányi Armin*, *dr. Kratochwill Ferenc* és *dr. Földes Ernő* működtek, akiket az 1929. június 29-én megyei várossá átszervezett Újpest tisztújító közgyűlése is megerősített tisztségükben.

Az 1929. évi közgyűlés határozata alapján: "Újpest megyei város egészségügyi szolgálatát a város ügyvezető tisztiorvosa, négy kerületi orvos, egy járványkórházi orvos, egy szeretetházi felügyelő, három egészségügyi szolga, három járványkórházi, négy szeretetházi ápolónő, s négy városi szülésznő látja el. - Az ügyvezető tisztiorvos a város egészségügyi szakreferense. Ellenőrzi a város egészségügyi ellátását, végzi a hatósági orvosi teendőket és igazgató főorvosa a járványkórháznak is. Ezen teendőin kívül a gyárak, színházak, mozik egészségügyi szemléjét végzi és az új épületek lakhatási engedélyezésénél is eljár.

A négy kerületre osztott városrészben 1 - 1 orvos végzi az egészségügyi teendőket. Mindegyik a maga területén gyógykezeli a városi szegénybetegeket, végzi a halottkémleléseket és a védő - himlő, valamint az újraoltásokat. Egészségügyi szempontból ellenőrzi az iskolákat és óvodákat, az ipartelepeket és gyári üzemeket. Ellenőrzi a tejüzemeket, húsüzemeket, vendéglőket, kávéházakat, élelmiszerüzleteket, valamint

a fertőző betegeket, illetve a házi ápolásba kiadott közsegélyezetteket, elmebetegeket és hetente felváltva a piacot. Újpesten dajkaságba, illetve állami ellátásra, tehát gondozásba kiadott gyermekeket és tápanyákat a főorvos és a kerületi orvosok havonként rendszeresen ellenőrzik, a gyermekeket megbetegedés esetén gyógykezelik.

Újpest városi szegényei részére a négy kerületi

orvos naponként rendel. A rendelés a városi, kerületi orvosok lakásán történik, míg a fekvő sze-

génybetegek házi kezelésben részesülnek. Városi orvosok rendelési és látogatási díjait

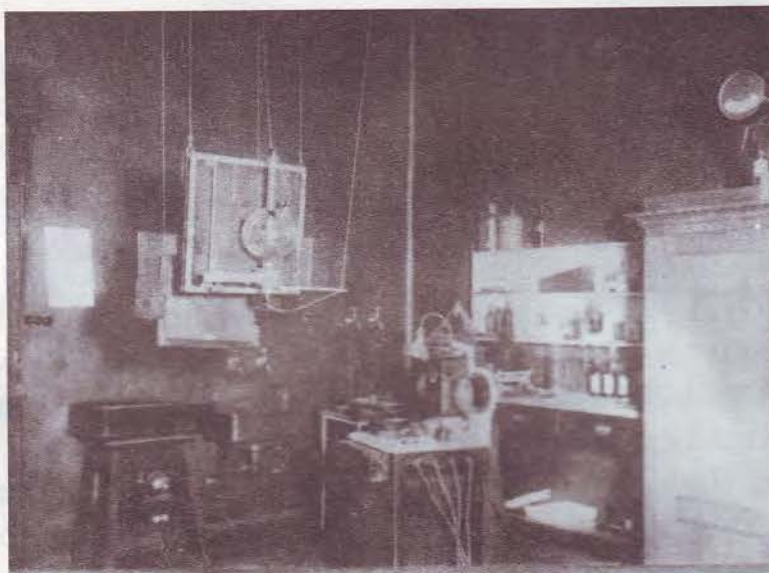
az 1919-ben megjelent rendelet szabályozta, melynek módosítására 1928-ban került sor. Ennek értelmében: "A kerületi orvosok a városi tisztviselőket, a betegségi biztosítási kötelezettség alá nem eső városi alkalmazottakat, családtagjaikat, a város területén lakó szegény betegeket ingyen kötelesek gyógykezni. A kerületi orvosok feletti ellenőrzést az ügyvezető orvos gyakorolja. A kerületi orvosok a járóbetegek orvosi vizsgálatát orvosi rendelőjükben látják el."

A szegénybetegek kezelési adatai

az évek során a következők voltak: 1922-ben 2.218; 1925-ben 2.753; 1928-ban 2.480; 1930-ban 2.906 beteg összesen 11.243 Pengő 40 fillér értékű ingyen gyógyszert kapott; 1938-ban 4.517 beteg részére 32.476 Pengő 50 fillért kitevő gyógyszert juttattak; 1939-ben 4.540 beteg 25.000 Pengőért kapott gyógyszert.

Ugró adatai szerint 1930-ban Újpesten egy tisztiorvos, négy városi és

két rendőrhátsági orvos, valamint 90 gyakorló orvos működött. Melly, 1934-es statisztikája 1 tiszti, 3 városi és 94 magánorvosról tesz említést. Újpest egészségügyét jellemezve a következőket írja: "A város



A kórház röntgen vizsgálója

egészségügyi szervezete kiemelkedően legjobb Pest környékén, bár egyes vonatkozásban elmarad a peremvidék mesterségesen létrehozott és minden támogatást élvező tisztviselői településeitől, mint Albertfalva és Rákosliget. Amíg Csepelen, Pest-erzsébeten és Rákoscsabán 1.000 lakosra 0,6-0,8 orvos jut, addig Újpesten ez a szám 1,4. Ennél jobb a fővárosi arány, ahol 1.000 lakosra 4 orvos jut." Az 1920-as évekre jellemző liberális - demokrata várospolitikai olyan intézményeket hívott létre Újpesten, melyek megelőzték

korukat és a munkásságnak igen erős érdek és egészségvédelmi szervei voltak.

Az újpesti liberális - demokrata várospolitikai első évtizedének egyik legnagyobb jelntőségű vívmánya a városi Népjóléti Ügyosztály létrehozása, szervezeti kereteinek kialakítása volt. Az ügyosztály munkáját és tevékenységét az 1922-ben kiadott Népjóléti és Szegényellátási Szabályrendelet határozta meg. A rendelet 85. paragrafusában ismerteti a népjólétrel kapcsolatos kérdéseket.

Ennek értelmében az ügyosztály a következő szélesebb körű népjóléti tevékenységet fejti ki: "1. ingyenes jogvédelem és tanácsadás, 2. munka és állásközvetítés, 3. foglalkoztató műhelyekben való munkaadás, 4. népegészségügy, 5. anya- és csecsemővédelem, 6. gyermekvédelem, 7. népélelmezés, 8. népművelés, 9. lakáskérdés, 10. támogatásra szoruló iparosok, kereskedők segítése, 11. cselédügy, 12. tanulók, főiskolai tanulók segítése.

A népegészségügy terén kapcsolatot alkot mindazon testületek, egyesületek és intézmények között, amelyek a népegészség ápolása és fejlesztése érdekében Újpesten vagy a főváros területén működnek. Figyelemmel kíséri a szegényebb lakosság egészségügyi és lakásviszonyait, s a szükséges népegészségügyi intézmények érdekében közrehat, e célra előmozdítja a népszerű előadások rendezését is." A Népjóléti ügyosztály vezetője *Darvas Bertalan* lett.

Bakács írja: "A századfordulón, majd az 1910-es alapokon a 20-as

években is, Újpest biztosította leginkább a városi élet feltételeit a pest-környéki városok közül és a mostohább adottságok ellenére szociálpolitikai tevékenysége messze megelőzte a fővárosét."

A város még a 30-as évek második felében is számos eredményt tudott felmutatni a szociálpolitika terén. Budapest után a Újpest juttatott legtöbbet összecszerűen is az ellátatlanoknak. Az egy főre jutó közegészségügyi kiadások is Újpesten voltak a legmagasabbak Budapest után." 1937-től *dr.Pesta László* töltötte be a tisztifőorvosi állást Újpesten egészen 1946-ig. *dr.Pohl Sándor* polgármester Újpest megyei város 1938. évről szóló jelentése még igen sok eredményről számolhatott be. Hasonlóan pozitívan értékelhető - az ebben található - *dr.Pesta László* m.kir. tisztiorvos beszámolója is, Újpest közegészségügyének 1938. évről.

Az 1940-es évek Újpesten is, hasonlóan az ország más területeihez minden vonalon a visszaesés és megsemmisülés évei voltak. Újpest egészségügyének legnemesebb harcosai, alapítói, építői, frontszolgálat teljesítése közben, haláltáborokban, valamint politikai fogolyként koncentrációs táborokban pusztultak el.

1945. január 27-én megalakult Nemzeti Bizottság az egészségügy helyzetének konszolidálását is legfontosabb teendői közé sorolta és azt szinte minden ülésen tárgyalta. Az Újpesti Nemzeti Bizottság alakuló közgyűlését 1945. április 15-én az Ipartestület nagytermében tartották meg. A közgyűlést *dr.Szalay Sándor* polgármester nyitotta meg: "Tisztelt

Közügyülés ! Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14 / 1945 sz. rendeletével utasította a NB-t arra, hogy önkormányzati testületét választás megejtése nélkül alakítsa újra."

Felszólalt a képviselőtestület ülésén *dr. Pesta László* a város egészségügyi főfelügyelője az újpesti NB. elnöke, aki a demokratikus képviselőtestület súlyát húzta alá és ismertette az egészségüggyel kapcsolatos legfontosabb feladatokat. Beszámolt a város egészségügyi helyzetéről, kijelentette, hogy tifuszos megbetegedés nincs, majd a fertőtlenítő intézetek azonnali üzembehelyezését sürgette, hogy a betegségnek elejét vehessék. A közgyűlésen 13 különbizottságot hozott létre. Köztük kórházi - egészségügyi bizottságot is 12 taggal, amely bizottság irányításával hozzáfogtak az egészségügyi program megvalósításához. Legnagyobb gondot a kórházak rendbetétele jelentette, valamint az utcai szemét eltakarítása, az óvodák megnyitása, az étkeztetési akciók lebonyolítása.

Az 1945. augusztus 29-i közgyűlésen szociálpolitikai bizottság alakult *dr. Horn Zoltán* vezetésével. E bizottság kiváló munkájának tudható be, hogy a város szociális tevékenysége országosan is kiemelkedő volt. Újpest megyei város működéséről szóló jelentések mindegyike foglalkozik a szociális téren nyújtott vívmányokkal; melyek során többek között 150.000 személy naponta ebédet, 7 napközben 170 gyerek teljes ellátást, a csecsemők napi 200 liter tejet kaptak, a külföldi vöröskereszt adományokból a lakosság nagy hányada részesült. Gyorsan sor ke-

rült a gyermek - nyaraltatási akciók indítására is Kiskunfélegyházán, a Bükkben és Tihanyban.

1946. augusztus 1-én a Népjóléti Ügyosztály a régi hagyományokhoz híven ismét megkezdte szociálpolitikai munkáját. 1945. szeptember 14-i közgyűlésen különböző szakbizottságok megalakítására került sor. Egészségügyi téren három szakbizottság kezdte meg munkáját, kórházi, iskolaorvosi és közegészségügyi területen. Ezeknek feladata a város egészségügyi munkájának megszervezése volt.

Dr. Pesta Lászlót 1946-ban a városi tisztifőorvosi állásából felmentették és a Népjóléti Minisztériumba közegészségügyi felügyelővé nevezték ki. Újpest város utolsó tisztifőorvosa *dr. Holkó Károly* volt, aki 1946-tól a IV. kerület megalakulásáig látta el ezt a feladatot, majd pedig az 1950-ben létrejött Egészségügyi Osztály vezetőjeként, 1954-ig.

Újpest megyei város 1947. június 18-i képviselőtestületi gyűlésén ismertették a város 3 éves tervberuházásait. A terv városrendezésre 12.350.000.- Ft-ot, közegészségügyre 3.150.000.- Ft-ot, közművesítésre 1.340.000.- Ft-ot, népjóléti kiadásokra 2.670.000.-Ft-ot kívánt fordítani.

Az 1950. év elején Újpesten a hatósági orvosi szolgálatot 2 tisztiorvos, 4 kerületi orvos és 2 egészségőr látta el. A városban 104 orvos lakott. Ezenkívül a szakrendelőben 71 szakorvos; a kórházakban és üzemorvosi rendelőkből 28, részben szakorvos, részben kórházi segédorvos; a mentőállomáson 7 mentőorvos működött.

házi gyógyszerháza (szakrendelő-intézet) volt.

Az 1950. évi 1. sz. törvény, mely 1950. május 18-án lépett hatályba, kimondta a település önállóságának megszűnését és a fővárossal való egyesülését. A IV. kerületi Tanácsot 1950. augusztus 15-én hívták

életre. A IV. kerületi Tanácsban megszervezett Egészségügyi és Szociálpolitikai Osztály vezetője Kovács Imréné lett.

A tisztiorvosi teendőket dr. Holkó Károly és dr. Gargalovics László látták el.

II. A társadalombiztosítás formái és szervezetei

Az általános halálozási arány, a csecsemő- és gyermekhalandóság, a tbc-s és venereás betegek nagy száma, a járványügyi helyzet azt mutatták, hogy a közegészségügyi viszonyok javításához megfelelő törvényes rendelkezésekre és szervezetekre van szükség. Az első, betegség elleni biztosításra szolgáló szervezetet hazánkban 1870-ben Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkant Pénztár néven a munkásság saját maga létesítette. A biztosítás önkéntes volt, a tagok által befizetett járulékokból segélyezték a beteg, rokkant dolgozókat.

Az 1891. évi 14. törvény bevezette hazánkban a kötelező betegbiztosítást az ipari munkások vonatkozásában és létrehozták a Budapesti Kerületi Betegsegélyező Pénztárat. A törvény értelmében a betegsegélyezés költségeit kétharmad részben a munkások, egyharmad részben pedig a munkaadók viselték. Az 1907. évi 19. törvény életbelépése után a betegsegélyezés járulékát a munkaadók fizették.

A Bethlen féle konszolidáció folyamán került sor az 1928. évi 40.

t.c. meghozatalára, amely Országos Társadalombiztosítási intézet (OTI) nevet adta a biztosító intézetnek. Mellette továbbra is működtek a más dolgozó kategóriák számára szolgáló biztosítók. Közülük egyik - másik színvonala lényegesen meghaladta a munkásság intézményeit (például OTBA, MABI). Az OTI a II. világháború végéig működött, s a háború után mindaddig, míg a viszonyok lehetővé nem tették az egységes, államilag irányított, ingyenes, mindenkinek rendelkezésre álló betegbiztosítást, a magas színvonalú orvosi ellátást. 1950-ben megtörtént a különböző biztosító intézetek egyesítése, a gyógyító - megelőző munkát végző különböző szintű szervek közös irányítása; az Egészségügyi Minisztérium, a Tanácsok Egészségügyi Osztályai és a mellettük működő KÖJÁL csoportok felállítása.

Az 1907. évi 19. t.c. értelmében megalakított budapesti Kerületi Munkabiztosító Pénztár Újpesten ún. "rendelőintézetet" hozott létre a pénztári tagok számára.

Ezt megelőzően már működött az Újpesti Ipartestület Betegsegélyező

Pénztára, valamint helyi vállalati betegsegélyező pénztárak is; így a Magyar Pamutipar Rt. Pénztára (204 férfi, 406 nő, együtt 610 taggal) valamint Wolfner Gyula és Társa Bőrgyára Betegsegélyező Pénztára (425 férfi, 74 nő, együtt 499 taggal).

Ezeknek az 1906. évi adatoknak értelmében az egész megyében összesen 15 betegsegélyező pénztár volt 10.910 taglétszámmal.

Az Árpád út 46. sz. alatt létesült Újpesti Rendelőintézet a legkezdetlegesebb módon kezdte meg működését, egy eredetileg lakóház céljára szolgáló, alapincézetlen, nedves falu, szűk épület néhány helyiségében, ahol összezsúfolva, egymást váltva 11 féle (majd később 9, mert az 1920-as években a fertőző - tüdő és nemibeteg rendelőt sikerült kitelepíteni) szakrendelés működött.

Újpest számban egyre gyarapodó társadalmában ebben a minden higiéniát nélkülöző, kényelmetlen, minimális szakfelszereléssel ellátott rendelőintézetben juthatott csak szakorvosi kezeléshez. Ez az állapot 1950-ig tartott, amikorra felépült a hét emeletes Szakorvosi Rendelőintézet. Simonovits István az Árpád úti rendelőről a következőket írja: "...Az OTI hagyományainak megfelelően, a pestkörnyéki városokban szakorvosi rendelőt nem létesített.

Egy nagyon nyomorúságos OTI rendelő működött az Árpád út 46. sz. alatt, közel a külső Váci úthoz, az ún. "Szabó patika" épületében. Ebben az udvarban néhány földszintes szobában volt a rendelő az OTI betegek számára. A gyermekgyógyászati és tüdőgyógyászati rendelés két

egymás melletti szobában volt. Felülvizsgálat alkalmával a betegek az utcán voltak kénytelenek várakozni, kitéve az időjárás ártalmainak."

Az 1908. év végén a budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár által létesült Újpesti Rendelőben 9 orvos 27.332 beteget kezelt. Ugyanabban az évben, Rákospalota - Újfaluban 4 orvos, 5.689 beteget látott el.

A Munkás Betegsegélyező Pénztár körzeti orvosi szolgálatát az 1910-es években 10; 1934-ben 14; 1945-ben 16 körzeti orvos látta el. Rajtuk kívül a Posta, a MÁV, a Hajóspénztár 1 - 1 orvost, a MABI 3, az OTBA 2 orvost foglalkoztatott.

A körzeti orvosok magánlakásukon, magánrendelőjükben, asszisztencia nélkül, saját felszerelésükkel végezték munkájukat. Általában napi egy órát fordítottak a járó betegek ellátására és szükség szerinti időt a fekvőbetegek ellátására. A biztosítottak száma egy orvosi körzetben meghaladta a 4.000 főt.

Az 1947. október 15-i képviselőtestületi ülés hozott határozatot az OTI részére átadandó színháztelek ügyében Újpesten. "Véghatározat: Az OTI rendelkezésére bocsátatnak a 17.701 kig. - 177 Kgy / 1947. sz. határozata alapján a 3626, 3627, 3628 és 3629 helyrajzi számú ingatlanok. (Dózsa György út 28., Desseffy u. 1 - 3. és a Szent Imre herceg út 3.)

Megokolás: a 3 éves terv felvette programjába az ország egyik legnagyobb iparvárosában rendelőintézet létesítését."

Az 1949. év végére felépült Szakorvosi Rendelőintézet 1950. február

1-én kezdte meg működését a Dózsa György út 30. szám alatti hét emeletes, igen impozáns, kitűnően felszerelt épületben.

A 90 munkahelyes szakrendelő beindulása által Újpest - a későbbi IV. kerület - a főváros egészségügyi legjobban ellátott kerülete lett.

A IV. kerület megalakulása után 1950. október 13-i VB - ülés a kerület egészségügyi helyzetét méltatva a szakrendelőről a következőkben számolt be.: "A Szakrendelő Intézet 1949-ben épült és már 1950. február havában megkezdte működését.

Az épületet és a benne működő 49 szakrendelőt, továbbá a 36 ágyas bajmegállapító osztályt a legkorszerűbb követelményeknek megfelelően szerelték fel.

A rendelőintézet feladata: a kerület biztosított járó beteg lakosságának teljes orvosi ellátása. Munkájukhoz szorosan kapcsolódik a körzeti orvosi, a körzeti szakorvosi és az üze-

morvosi szolgálat. Hatósugara nemcsak a IV. kerületre terjed ki, hanem a XV. kerületre, valamint a váci kerület egy részére is. A Rendelőintézet 3.000-es betegforgalomra lett beállítva.

Ma már ezt a létszámot lényegesen túlhaladtuk. A napi átlag 3.800 körül mozog. Vannak napok, amikor 5.000 beteg fordul meg az Intézetben.

A IV. kerületben jelenleg 32.618 biztosított tag van. A biztosítóintézetek egyesítése után a kerületet 31 körzetre osztották be, ahol egy körzetre átlag 1.032 biztosított tag esik.

A 31 körzetből jelenleg csak 23 körzet van betöltve, ami a minőségi munka rovására vezet. Tervbe vettük 6 - 7 körzeti rendelő létesítését, kettős célból: a/ csökkenteni fogják mind a körzeti orvosok, mind a szakrendelő intézet túlterhelését; b/ javítják a betegek minőségi ellátását."

III. Az egészségügyi ellátás rendszere Újpest gyáraiban és üzemeiben

Hazánkban a II. világháború előtti időben szervezett üzemegészségügyről nem lehetett beszélni.

Minden minisztérium maga intézte munkaügyi kérdéseit, összefogó szerv nem volt, a gyárak kérésére egy - egy esetben ún. felvétel előtti vizsgálatot végeztek. Mai értelemben vett üzemorvos sem létezett. A vállalati társpénztárak rendelőinek orvosai tekintették magukat ennek, holott a munkájuk majdnem kizárólagosan csak gyógyító jellegű volt.

1945-ben az Orvos Szakszervezet a dolgozók jobb egészségügyi ellátásának biztosítására megindította az üzemorvosi hálózat kiépítését. 1945 őszén a Népjóléti Minisztérium támogatásával az orvos Szakszervezet megindította az első üzemorvosi tanfolyamot, melyen Újpestről két orvos vett részt.

Hasonló tanfolyam volt később 1947/48, 1948/49-ben is. Ezekkel a tanfolyamokkal egyidejűleg az Orvos Szakszervezet Üzemi - Orvosi Szak-

csoportot szervezett, amely az üzemi orvosi hálózat 1951. május 1-én történt államosításáig az üzemorvosok egyetlen összefogó, irányító szerve volt.

1950. január 1-én megalakult az Országos Munkaegészségügyi Intézet, amely munkaegészségügyünk tudományos - gyakorlati intézete lett. Az üzemorvosi hálózat 1951. május 1-én történt államosítása óta az üzemmen belül az egészségügyi ellátás és az egészségügyi irányítás az üzemi orvos feladata.

Üzemi orvosa volt minden legalább 500 fizikai dolgozót foglalkoztató termelőüzemnek, valamint azok-

nak az üzemeknek, amelyeknek létszáma 500-nál kisebb volt, de az egészségre különösen ártalmasak és így alaposabb orvosegészségügyi ellátást igényeltek.

Újpesten már a két háború között sok üzem. sőt hivatal is tartott ún. üzemorvost, akiknek feladata szinte kizárólagosan a vényírás volt és csak gyógyítással foglalkozott. Így működött vállalati társpénztár a Magyar Pamutiparban: 2 gyárorvossal; (belgyógyászati, sebészeti, gégészeti, nő-gyógyászati szakrendeléssel). Orvosi ellátása volt a Wolfner Bőrgyárnak, ahol egy orvos dolgozott. A

Pannónia Szőrmegyárban egy orvos működött. Az Egyesült Izzóban egy gyárorvos volt, valamint nőgyógyászati szakrendelés. A Chinoin Gyárban, a Lázár és Offner gyárban is egy-egy gyárorvos működött.

A gyárakat, ipartelepeket, üzemeket a hatósági orvosok kötelesek voltak évenként két alkalommal ellenőrizni. Rendkívül fontosak voltak a trachoma védekezés szempontjából

végzett vizsgálatok, melyek által lehetővé vált a trachomások elkü-lönítése és gyógykezelése. 1922 - 1930 között a városi orvosok az üzemekben 1.148 ellenőrzést végeztek és 318 trachoma



Műtét az 1910-es években

esetet tártak fel.

A Nagy - Budapesthez történt csatolást követően a Bp. IV. kerületi Tanács VB. ülés napirendje 1950. október 13-án a kerület üzemegészségügyi helyzetét méltatva a következőket állapította meg:

"A kerületben lévő 50 nagyobb és 44 kisebb ipari üzem közül összesen 32 üzem van üzemorvosi rendelővel ellátva. A 32 üzemben összesen 40 orvos működik.

A 40 üzemorvos közül csak 12 orvosnak van üzemorvosi képesítése. Igen fontos, hogy a jövőben minden üzemorvos feltétlenül rendelkezék

üzemorvosi szakképzettséggel, ezen felül megfelelő általános tapasztalatokkal is bírnia kell. A csak valamely különleges szakképesítéssel rendelkező orvosok fenti munkára nem bizonyulnak teljesen megfelelőnek.

A kibővített, sokirányú tisztiorvosi munkakör nem ad lehetőséget arra, hogy két tisztiorvos minőségi szempontból megnyugtató módon végez-

hesse el a kerületi viszonylatban jelentős számú üzemek folyamatos, egészségügyi ellenőrző vizsgálatait.

Az ipari üzemek nagy száma (94 ipari üzem) és az azokban foglalkoztatott dolgozók érdeke megköveteli az előírtnál gyakoribb ellenőrző vizsgálatokat és az egyes üzemekben felmerülő problémákkal való fokozottabb foglalkozást."

IV. Az újpesti kórházak és más egészségügyi intézmények működése

Egyetemi Szociálpolitikai Intézet. - (Újpest, Erkel u. 26.)

Pekanovich István, a tbc elleni küzdelem kiváló harcosa, az intézet munkatársa írja: "Amikor Magyarország tuberkózis viszonyairól beszélünk, bármennyire nehezűnkre esik is rámutatni a szomorú valóságra, mégsem lehet elhallgatni, hogy hazánk a tuberkózis halálozás terén az egész világ kultúrnemzeteinek élén halad.

... Tulajdonképpen a tuberkózis kérdés punctum saliens: az anyagi kérdés. Hogy a tuberkózis fertőzés útján terjed, legfőként emberről emberre, s hogy a legtöbb új megbetegedés a beteg lakó- és hálótársai közül és közvetlen környezetéből kerül ki, ez ma már közismert. Nem kevésbé ismeretes az is, hogy a tuberkózist Koch Róbert lakásbetegségnek fogta fel. Ugyancsak általánosan tudott, hogy joggal nevezhetjük táplálkozási megbetegedésnek is."

A tbc, - *Morbus Hungaricus* - amely az ország munkás és paraszt

rétegeiből szedte áldozatainak nagy részét, Újpesten különösen elterjedt. Ehhez sajnos minden feltétel annyira adott volt, hogy Újpesten a gümőkór halálozás a budapesti és országos átlagot is meghaladta. 1913 - 1915-ben például az országos tbc. mortalitás harmincegy tízezrelék volt, ugyanakkor Újpesten ötvenegy tízezrelék. A tuberkózis elleni küzdelem hívta életre Újpesten a Főiskolai Szociális Telepet 1912-ben, *Károlyi László gróf* és Újpest városa által adományozott telken az Erkel utca 16. szám alatt, *Korb Flóris* műegyetemi tanár műépítész tervei alapján. Igazgatója *dr. Erődy-Harrach Béla* a Közgazdaságtudományi Egyetem nyilvános rendes tanára, helyettese: *dr. Hilscher Rezső* egyetemi magántanár volt.

Az Intézet a magyar settlement megtestesítője volt hazánkban, és így feladatának tekintette a rászorulóknak intézményes és közvetlen megsegíté-

sét a szociálpolitikai munka által. Ennek az elvnek értelmében "az intézménynek a munkás és általában szegényebb néposztályok által lakott városrészekben kell mintegy letelepednie: (to - settle), hogy a szegény nép, mint jóbarátot, mint jó szomszédot mindig könnyen igénybe vehesse, és az Intézet munkatársai is a szegény népnek minden ügyében - bajában könnyen segítségére lehessenek."

Az Intézetben folyó szociálpolitikai munka magvát az a tudományos és gyakorlati munka képezte, mely 1905-ben Kolozsvárott indult el az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog és Társadalomtudományi Szakosztályának megalakulásával. Itt az erdélyrészi jogászok és a társadalmi kérdésekkel foglalkozó szakemberek tömörültek, és a közös munka során kiváló eredmények születtek. Már három évvel a megalakulás után - 1908-ban - az iskolán kívüli oktatás kolozsvári szervezete, a néphivatal, a fiatalok Pártfogó Egyesülete, valamint a Tüdőgondozó jelezte úttörő munkásságukat.

Az egyes szociális intézmények munkája közben jelentkező kölcsönhatások már 1909 végére kialakították az intézmények egységesítésének szükségességét, amit a külföldi (angol, német) settlement tapasztalatai igazoltak. A szociális mozgalom és az abból táplálkozó szociálpolitikai intézmények központi telephelyéül Budapestet jelölték ki. Ezt részben az itt élő nagyszámú munkáslakosság indokolta, másrészt a legintenzívebb és legszélesebb körű társadalomtudományi oktatás a budapesti egyete-

meken és főiskolákon folyt, ami az intézmény munkáját nagyban segíthette. A budapesti főiskolai ifjúság nagyobb csoportjai már ekkor erősen szervezkedtek - a tanulmányaikat kiegészítő - szociális munkára. Így számítani lehetett arra, hogy az intézet célkitűzéseit magukévá teszik és munkáját segíteni fogják.

Így jött létre a Főiskolai Szociális Telep Budapest legnagyobb ipari elővárosában, Újpesten. Zavartalan munkáját csak a háború után kezdhette meg. A Közgazdaságtudományi Kar létesítésekor 1920-ban, a Főiskolai Szociális Telep igazgató Tanácsa az Intézetet és az abban szervezett szociálpolitikai munkát felajánlotta az egyetemnek, és abba önálló alapítványként, - mint a közgazdaságtani és szociálpolitikai tanszékeknek intézete, - szervesen bekapcsolódott.

Ettől fogva mint Egyetemi Szociálpolitikai Intézet végezte szociális nevelő és kutató munkáját.

Fő feladatának tekintette:

1. A szociálpolitikai, szociálhigiéniai, nevelésügyi és munkásvédelmi intézmények egyesítését és olyan egységes vezetési módszerek biztosítását, amelyek segítségével az arra rászoruló osztályok számára a közvetlen és maximális segítséget képes megadni.
2. A különböző munkák kapcsán nyert adatok, tények gyűjtését, rendezését és értékesítését a további célkitűzések és feladatok során, valamint az elért eredmények ismertetését tudományos és népszerű kiadványokban.
3. Feladata volt az elméleti és a gya-

korlati tapasztalatok, tények birtokában meghatározni a társadalom nevelésének általános alapelveit, továbbá azokat az egységes és egyetemes szempontokat, melyeknek a társadalmi munkások képzésében - ami eddig a javarészt a dilettantizmuson nyugodott - a jövőben érvényesülni kell.

Az Intézet munkáját három osztály látta el: a népegészségügyi, népművelési és népvédelmi osztály. A Népegészségügyi Osztályt - melynek vezetője *dr. Somogyi Zsigmond* volt - a szociális egészségügyi vonatkozások vizsgálatára szervezték. Feladata volt a népbetegségek elleni intézményes küzdelem a gyógyító orvosi és szociálhigiénás munka által, valamint az eközben talált eredmények és megfigyelések további előmozdítása érdekében. Az osztály létesülésében a settlement gondolat ereje nyilatkozott meg. A mozgalom egyik célja ugyanis az volt, hogy a szegényebb néposztály lakta vidékeket olyan intézményekkel lássa el, amelyek a hatóságok különböző irányú hiányzó tevékenységét pótolják, vagy a meglévőket kiegészítik. - A népbetegségekkel való rendszeres foglalkozás az Intézet keletkezése idején hazánkban még majdnem ismeretlen fogalom volt.

Tüdőbeteggondozó csak Budapesten és Kolozsvárott működött, utóbbi helyen is a settlement gondolat szervezte azt meg. A venereás beteggondozás eszméjét az Intézettel egyidőben Németországban vetették fel elsőként.

A settlement jellegnek így az osztály funkciója teljesen megfelelt, mi-

vel biztosította ezen az elhanyagolt területen a szociális egészségügyi munka kibontakozását és megvalósulását.

A gondozók munkájában és azoknak tökéletesítésében nagy lépést jelentett az Intézet és az OTI között létrejött munkaközösség, mely a Tüdőgondozó vonalán már 1926. május 26-án, a Nemibeteggondozó vonalán pedig 1928 január 1-én lépett életbe. A munkaközösség célja az volt - itt szintén a settlement el jutott érvényre, - hogy a tbc és a nemibetegségek - mint fertőző betegségek - elleni küzdelem egyformán kiterjedjen a pénztári betegekre és a nem pénztári szegényekre, amit a két betegség fertőző és idült jellege alaposan indokolt.

1920-ban a Szociális Telepen tüdőbeteggondozó, nemibeteggondozó, röntgen laboratórium, orvosi laboratórium, 1921-től önálló Vegyvizsgáló Állomás, 1923-tól orr - torok - gége - fül rendelés működött.

Az Intézet tekintélyes betegforgalmat bonyolított: 1920-ban 2.066, 1925-ben 37.248, 1928-ban 194.030, 1932-ben 233.622 kezelést végeztek. Az újpestieken kívül ellátták a környék betegeit is. Így a TBC gondozóban évenként Budapestről 80 - 120, Fótról 25 - 60, Pestújhelyről 30 - 50, Vácról 20 - 30, Rákosszentmihályról 15 - 20, Dunakesziről 10 - 15 új beteget kezeltek. A rákospalotaiak túlnyomó többségét itt látták el, így 1920 - 1928 között 4607 tbc-s beteg kapott kezelést.

A Népegészségügyi Osztály működésének legfontosabb ága a tbc -

elleni küzdelem volt.

Kimutatták, hogy a tbc a nyomor betegsége, amely elsősorban a rossz szul táplált, egészségtelen lakásokban lakó, ipari munkások köréből szedi áldozatait. Az Intézet tüdőbeteg - gondozójában 1920-tól 1928 végéig összesen 20.465 egyén jelentkezett vizsgálatra.

A jelentkezők lakhely szerinti megoszlása a következő: újpesti 14.117, rákospalotai 4.607, vidéki 1.741 személy.

Az 1920 - 28-as években jelentkezők közül tbc-s volt 10.822 személy.

A közölt adatokból látható, hogy 1920 és 1928 között Újpest kb. 57.000 főnyi lakosságából 25 %, azaz 14.117 egyén jelentkezett vizsgálatra a TBC Gondozóban.

Minden második egyénnél (7.117 személynél) állapítottak meg tbc-t.

Ebből 12 % ipari munkás volt. Feldolgozták a tbc terjedését Újpesten lakóházanként csoportosítva. A vizsgálatok rávilágítottak a tbc és a lakásviszonyok összefüggésére. Az 1928. év végéig megvizsgált 2.568 lakás közül: egészségtelen lakás volt 613, vagyis a lakások 24 %-a.

Az Intézet tevékenységének másik igen fontos területe a nemibetegségek elleni harc volt. Ezt különösen indokolta a betegség nagy elterjedése, továbbá népesedéspolitikai jelentősége, mely a születések számának csökkenésében és az élet-tartam megrövidülésében nyilvánult meg. Kimutatták a nemibetegségek terjedése és a szociálpolitikai tényezők kapcsolatát.

Az Intézet nemibeteggondozójában 1920 - 1928 között 8.247

egyen jelentkezett vizsgálatra.

Nemek szerinti megoszlás a következő volt: férfi 5.567, nő 2.680. A lakhely szerinti megoszlást tekintve: Újpesten lakott 7.117 személy, Rákospalotán 792 vidéken lakott 338.

A Nemibeteggondozó munkájának fő területei a következők voltak:

1. a jelentkezők megvizsgálása, a betegek felkutatása;
2. gyógykezelés folytatása a gyógyulásig;
3. családtagok védelme;
4. házasságkötés előtti vizsgálatok, tanácsadás;
5. felvilágosítás és propaganda munka.

A venereás betegek gyógyítását az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet mellett a Teleia újpesti fiókintézete látta el, mely 1928 szeptemberében alakult. A betegek száma évente 300 - 400 új beteg között ingadozott. Mivel egy - egy beteg hosszas kezelése szükségessé tette, hogy 20 - 30 - szor is felkeresse az Intézetet, a kezelése száma évente 6 - 7.000 között váltakozott. Az intézetnek 5 orvosa volt, a vezető főorvosi teendőket *dr. Kertész Géza* látta el.

Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Nemibeteggondozójának feladata volt a venereás megbetegedéseken kívül a bőrbetegségek kezelése is.

Újpesten igen fejlett volt az asztalos és bőripar, melyeknél a bőrfertőzések száma igen magas. Az ipari munkások száma 1928-ban mintegy 23.500 fő és 2.400 tanonc volt. A vizsgálatok azt mutatták, hogy az összes ekcémák 67 %-a és az összes bőrbetegségek 78 %-a az ipari foglalkozásokból eredt. Az összlakosság

évi ekcéma morbiditása 13,1 %-ot mutatott.

Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet végezte az újpesti iskolák bőrbetegségeinek kezelését is. Az 1928-as évben 6.200 gyereket vizsgáltak meg, 24 újpesti elemi és polgári iskola valamennyi tanulóját.

Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézetben ezenkívül orr - fül - gége - torok rendelés, orvosi laboratórium és röntgen laboratórium működött.

A népegészségügy érdekeit képviselte az 1921-ben létrehozott Önálló Vegyvizsgáló Állomás, melynek

elődje az 1916-ban létesült Országos Chemiai Intézet Újpesti kirendeltsége volt. Az Állomáson 1920 - 1928 között 10.315 mintát vizsgáltak, a rajtuk végzett meghatározások száma 89.185 volt.

A háború után mindkét Gondozó szinte azonnal megkezdte működését. Igen sok közgyűlési határozat alapján a város jelentős összegeket biztosított a Gondozók számára.

Különösen sokat fordítottak a nemibetegségek gyógyítására, melyet "új népbetegség" névvel illettek.

Jókai utcai Tüdőbeteggondozó (Újpest, Jókai út 1 - 3.) Tuberkulózis Telep- és Gyógyiskola (Újpest, Baross u. 105.)

A tbc - elleni küzdelem - az Országos Szociálpolitikai Intézet mellett - igen jelentős szerepet töltött be az Országos Tüdőbetegszanatórium Egyesület újpesti fiókja, mely 1923-ban létesült a Jókai utcában, a mai Gyermekszak-rendelő helyén. "A haladó polgári pártok városházi csoportjai (Kossuth Párt, Demokrata Párt) segítették, de igazi támogatója a szervezett munkásság, a szociáldemokraták voltak. Ők szereztek a meginduláshoz szükséges néhány szerény bútort is. A röntgenvizsgálatokat kezdetben *Gárdi Jenő* főorvos közeli magánrendelőjében, az ő készülékével végezték. Az érdeklődés napról - napra fokozódott, a forgalom gyorsan emelkedett. Az Intézet fejlődésében nagy fordulatot jelentett, amikor 1926-ban a Gondozó bekapcsolódott az Országos Tüdőbeteg

Szanatórium szervezetébe, mint annak újpesti fiókja, ily módon a helyi támogatást az állam is növelte.

A Jókai utcai Tüdőbeteggondozó igazgatója *dr. Gárdi Jenő* kiváló szervezőképességével, hallatlan küzdeni tudással és hivatástudattal megáldott ember volt. Tudományos gyakorlati és humanista törekvéseinek megnyerte nemcsak a felettes hivatalos szervek, hanem a társadalom minden rétegének támogatását is. Ez a kapcsolat azokkal, akik orvosi segítségét igénybe vették, különösen bensőségessé vált, és a "szegény betegek orvosa" minden kitüntetésénél becsesebb "epitheon ornansát" szerzte meg számára.

A tbc elleni küzdelemben *Gárdi* nemcsak intenzív és tudományosan jól megalapozott munkásságot folytatott, hanem merészen újított. Ilyen

újításai voltak:

Friedmann vaccina alkalmazása, a tbc - elleni védettség elérése szempontjából; az élő, de nem pathogen baktériumtörzsek védőoltásként való alkalmazása.

A betegek rendszeres és következetes felkutatása szűrővizsgálatok segítségével.

Irányításával 1933-ban - elsőként Magyarországon - elvégezték egy város reprezentatív szűrését. Újpest kb. 60.000 főnyi lakosságából 7.406-ot vizsgáltak meg (iskola, óvoda, gyár, szeretetház nyaralási akció stb.).

Megállapították, "hogya a 7.406 egyén közül 65 eset környezetére veszélyt jelentett, vagyis minden 110. magát egészségesnek tartott egyén bizonyult tüdőbajosnak, 2.068 eset volt olyan, akik gondozást és megfigyelést igényeltek."

Nagyjában 1 %-ban jelölték meg a betegségről nem tudók (inapercepták) számát Újpesten. Igazolták a szűrővizsgálatok fontosságát, egyéni és epidemiológiai szempontból egyaránt, egyben megjelölték azt az irányt is, ahogyan ezeket az inapperceptákat megközelítőleg meg is lehet találni.

Gárdi Jenő egyik lényeges újítása a gyermekek szűrővizsgálatához kapcsolódott. A gyermekek röntgen-átvilágítással - tuberculin kenőcs segítségével - történő szűréskor számtalan egyéb kóros állapot is felszínre került. Így országos viszonylatban és időrendben először bevezette, hogy a tbc-s eredettől való elkülönítés céljából szakorvosok, nevezetesen orr - fül - gége szakorvos, kardiológus, tüdőgyógyász és gyermekgyógyász részvételét a szűrővizsgálá-

tokon. Ezen kívül a nem tbc-s, de egyéb betegségben szenvedő gyermekekről is gondoskodott.

A sovány, rosszul táplált, étvágytalan és vérszegény gyermekek részére megszervezte a tej - kvarc akciót. Ez abban állt, hogy évente kb. 1.000 ilyen gyermek részére több tízezer liter tejet juttatott úgy, hogy azt a gyermekek kvarc - fénykezelés közben fogyasztották el. Egy gyermek egy kurában 10 - 20 kvarc - fénykezelést és ugyanekkor 3 - 6 liter jó minőségű ún. Károlyi - féle tejet fogyasztott.

Az eredmények bámulatosak voltak. A szív eseteket *dr. Bernonlák Béla* kardiológus, az orr - fül - gége betegeket *dr. Nyéki György*, majd *dr. Mayer Elemér* látta el.

A kiszűrt felnőtt tbc-s betegek kezelésénél ez az intézet alkalmazta elsőként Magyarországon 1926-ban az ambuláns pneumothorax kezelést.

A tbc-s betegek azon csoportja számára, amely még, vagy már nem igényelt aktív kezelést, de munkaképességét még nem nyerte vissza, *dr. Gárdi Jenő* létrehozta az ország első Munkaterápiás Gyógyintézetét, az Újpest Baross u. 105. sz. alatti ún. Kollár - telepen.

Az Intézet munkáját, a szűrővizsgálatokkal kapcsolatos újításokat, a munkaterápia jelentőségét, valamint a Kollár Miklós Gyógymunkatelep működését *Gárdi Jenő - Vas Imre*: Új utak a tuberkolózis leküzdésére c. 1935-ben megjelent munkájukban fektették le. Ennek előszavában *Korányi Sándor* professzor többek között a következőket írja: "Jól átgondolt mintát ismertetnek a szerzők,

amely a gyakorlatban fogant és fejlődött azzá, ami.

Az ehhez hasonló minták szaporítása nagyon kívánatos. ... A szerzők nem járnak a fellegekben. Gondolataik a gyakorlati munka közben fogantak meg. E munka módját és eszközeit a gyakorlati szükség és az adott lehetőségek szerint választották meg. Azért vált annak eredménye annyira az élethez alkalmazkodóvá, azért mutat arra olyan élesen rá, ami elérhető és kellene."

1935-ben megszűnt a Gyógymunkatelep, mert az épületre a városnak az új iskola felépítéséig sürgős szüksége volt.

Az Újpesti Fiókegyesület azonban megtett minden előkészületet arra, hogy az épület visszaadása után a Gyógymunkatelep ismét megkezdhesse működését. Ez az időpont is eljött, az épületet Újpest városa vissza is adta, de közben az iskolai szűrések felfedezték a beteg gyermekeket és ezeket az iskolából - a többiek érdekében - el is távolították.

Ők maguk azonban rosszabb helyzetbe jutottak. Elvesztették az iskolák védelmét, a meleg helyiséget, az iskolai népkonyhák ételét, valósággal az utcára kerültek, mert ezek a gyermekek többnyire a legszegényebb családokból származtak.

A gyermekeket tehát el kellett helyezni és ezért a visszakapott telepből, melyet közben iskola részére átalakítottak, a tbc-s gyermekek Gyógyiskolája lett Gyógyóvodával kombinálva. Dr. Gárdi Jenő érdeme, hogy a Kollár - telepen ez az iskola létrejött.

Az 1937-es év fordulópontot jelen-

tett az intézet működésében, dr. Pesta László tiszti orvos írja: "Sikerült némi rábeszéléssel olyan munkamegosztást létesíteni, amelynek nyomán tökéletesnek látszó és nem remélt fejlődési fokra vergődött tüdőgondozási rendszerről számolhatunk be.

A felnőttek tüdőgondozását a Szociálpolitikai Intézet végzi.

A tbc - elleni küzdelem alapját a gyermekkori felkutató, rostáló és izoláló - gyógyító működést pedig az Országos Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület, amelynek kiváló vezetősége, különösen pedig főorvosa felismerte ennek a munkának nagy horderejét, lehetőségeit és szépségeit."

Részlet a Gyógyiskola 1937. évi működéséről szóló jelentésből:

"A Gyógyiskola munkaterápiás intézmény, csak aktív gümőkóros gyermekeket vesz fel, akik tanulásra, óvoda, iskolalátogatásra alkalmasak. ... A felvett gyermekek korhatára 3 - 16 év. A Gyógyiskola kezdetben csak mint napköziotthon működött, ahol a gyermekek reggel 8 órától délután 5 óráig tartózkodtak. 1937. áprilisában megnyitottuk az internátust.

A jelenlegi befogadó képesség 25 bentlakó és 65 bejáró."

Ettől kezdve Gárdi és munkatársai kizárólag gyermekek gyógykezelését, rehabilitációját végezték. Évente rendszeresen megvizsgálták az összes újpesti iskolák és óvodák növendékeit, megközelítőleg 5.000 gyermeket. Javasolták és gyakorlatban el is végezték a pedagógus és

óvodás gyermekekkel foglalkozók kötelező vizsgálatát is.

Gárdi Jenő igazgató - főorvos beszámolójából: "Minden gyermek törzslapot kap, mely magában foglalja a gyermek egészségére, fejlődésére, tápláltságára, szociális viszonyaira vonatkozó adatait. A törzslap végig kíséri a gyermeket az óvodától a felnőtt korig, amikor az adatokat a Szociálpolitikai Intézet rendelkezésére bocsátjuk."

További igen nagy érdeme *Gárdi* főorvosnak, hogy az ernyőkép

- szűrést gyermekeknél Magyarországon először Ő és munkatársai valósították meg. Az ernyőkép szűrőberendezést újpesti munkások társadalmi munkában *Gárdi Jenő* munkájának megbecsüléseként, díjtalanul készítették. Általában bármi kellett, az újpesti szakmunkások mindig versengtek azért, hogy mit tehetnek az Intézetért és gyermekeik érdekében. A házilag készült primitív berendezéssel jól érzékelhető ernyőfényképet nyertek, s már abban az időben az újpesti gyermekek sugárterhelését a minimumra csökkentették.

Az újpesti Gyógyiskola és Gyógyóvoda kiemelkedő működését és eredményeit a korabeli sajtó sok-

szor méltatta. „Szinte mesébe illő hogyan szervezte meg *Gárdi Jenő*, hogy a Gyógyiskolában azoknak is biztosítsa a tanítást, akiknek otthonukban a hygiénás életmód (lakás, táplálkozás) ugyan biztosítva van, de a rendes iskolai megterhelést mint gyógyuló, esetleg fertőzőképes tbc-

sek nem bírják. Az osztályból való kiemelésük azonban ajánlatos és hasznos - már csak a prophylaxis érdekében is - tanulmányi idő veszteség nélkül.

A mentők reggel "összeszedik" ezeket a

gyermekeket és reggel 9 órára beviszik a Gyógyiskolába. Ott a gyermekek résztvesznek a tanításban, ebéden és a délutáni korrepetálásban. Azután a mentők mindannyiukat hazaviszik. A mentőkocsi padjain kényelmesen 8 - 10 gyermek fér el. Naponta több kocsi is fordul."

Az Intézet kiváló orvosi gárdájából *dr. Bernolák Béla*, mint katona a II. világháborúban elesett. *Dr. Gárdi Jenőt*, *dr. Ádám Árpádot*, *dr. Sándor Pált*, *dr. Nyéki Györgyöt* és *dr. Sommer Jenőt* elhurcolták. *Dr. Vas Imre* a későbbi Kossuth - díjas kiváló orvosnak (meghalt 1961-ben) hamis papírokkal sikerült átvészelnie a háború borzalmait.



A kórház konyhája

1944. április 14-én *dr. Pesta László* a vezető nélkül maradt intézet irányításával *dr. Gárdi Jenő* egyik munkatársát *dr. Bognár Emilt* bízta meg.

Ekkor kezdődött az intézmény egyik legnehezebb korszaka, mely 1946. augusztus 1-ig tartott.

A Gyógyiskola 20 - 25 ottfelajttt vidéki gyermek kivételével kiürült. A tüdőbeteg-gondozási munka, az iskolás gyermekek szűrővizsgálata - mivel az iskolák nem működtek - szünetelt.

Az iskolai tanítás megindulása után szinte azonnal megkezdték az iskolai szűrővizsgálatokat. Erre nagy szükség volt, mivel különösen megnőtt a tbc-vel fertőzött gyermekek száma, ami a háborús nélkülözések, az óvóhelyi zsúfoltság és sok más egyéb ok miatt érthető volt.

Az 1945. augusztus 1-i közgyűlésen *dr. Horn Zoltán* főorvos indítványozta ambulancia és bölcsöde felállítását, valamint az iskolaorvosi intézmény visszaállítását.

A feladatok végrehajtására 6 tagú bizottság A feladatok végrehajtására hat tagú bizottság kijelölését javasolta.

Az 1945. szeptember 14-i közgyűlésen különböző szakbizottságok alakultak. Köztük 6 tagú Iskolaorvosi Bizottság is, melynek feladata volt az iskolaorvosi hálózat újrakejllesztése. Újpest megyei város 1946. évi I. neqyedéves működéséről szóló jelentés 10. pontja beszámolt az Iskolaorvosi Intézményről, mely 1946. március 1-től ismét megkezddte működését.

A Gyógyiskolában valamivel később indult csak meg a munka, mert

az iskola üresen álló hálótermeit a II. Ukrán Hadsereg alakulatai vették igénybe. Amikor azonban a helyiségek a tbc-s betegek elhelyezése céljából szükségessé váltak, a katonai parancsnokság az épületet kiürítette.

A Gyógyiskola betelepítése lassan megindult. A város a gyermekek részére szükséges tej, tojás és hús adagokat biztosította, a Svéd Rádda Barnen nevű segélyakció pedig 1946 májusáig a gondozott gyermekeket ebéddel látta el.

A munkát a város vezetősége anyagilag is segítette. Ilyen módon lehetővé vált rövid időn belül a röntgen laboratórium üzembe helyezése. 1945. februárjától 1945. májusáig egész Újpesten csak egyetlen röntgenkészülék működött; a Jókai utcai Iskolavizsgáló Központé. Az 1945 - 46-os tanévben már eleget tudott tenni az intézet fő feladatának és 5309 óvodás, elemi iskolás és középiskolás gyermeknél végeztek el a tbc-s szűrővizsgálatokat. Az eredmény szomorú volt, mert 122, a gyermek tbc valamely aktív formájában szenvedő gyermeket szűrtek ki, ami 2,31 %-os arányt jelentett.

Felmerült - szintén országosan elsőként - annak a terve is, hogy létrehozzák Újpesten az ország első tüdőbeteg tanoncotthonát.

1946. augusztus 1-én a Jókai utcai Tüdőgondozó és a Baross utcai Gyógyiskola állami kezelésbe került. Ezzel az Intézet új korszaka kezdődött el, amely 1946. augusztus 1-től Újpesten Budapesthez való csatolásaig, 1950. január 1-ig tartott.

Az államosítás után a két intézmény vezetését, nevezetesen az Új-

pesti Állami Tüdőbeteggondozó és az Újpesti Állami Gyógyiskola vezetését a számba és fontosságában megnövekedett feladatok miatt különválasztották.

A Gyógyiskola igazgatója *dr. Vas Imre* Kossuth - díjas orvos lett.

Az Újpesti Állami Tüdőgondozó, vagyis az Újpesti Iskolavizsgáló Központ irányítását *dr. Bognár Emil* vette át.

Nagy mértékben segítette ebben az időszakban az Intézet munkáját Újpest városa és annak vezetősége, mely az Intézetet ezután is magáénak vallotta, működésére büszke volt.

Erkölcseileg, anyagilag és orvosi státuszokkal is támogatta.

A *Gárdi* - féle iskola - egészségi hagyományoknak megfelelően és annak továbbfejlesztése céljából *dr. Horn Zoltán* városi képviselőtestületi tag indítványára a város képviselőtestülete 1946. március 13-i közgyűlésén iskolaorvosi állások betöltéséről határozott. Ennek értelmében 4 kerületi iskolaorvosi és 5 iskola - szakorvosi státusz anyagi fedezetét biztosították egy éves időtartamra.

A kilenc státuszra kinevezett orvosok 1946. április 1-től kezdték el működésüket.

Ezt az Intézetet tartják Magyarország első iskolai poliklinikájának.

A szakorvosok eredményes működéséhez szükségessé vált az épület bővítése. A város a Jókai utcai épületrész azon szárnyát ahol a Népjóléti Osztály és "Ínségkonyha" működött, az Intézet rendelkezésére bocsátotta.

Ekkor alakították ki a fogászatot, szemészetet, valamint korszerűsítették a röntgen laboratóriumot. Az Intézet életében ez a korszak hatalmas mennyiségi és minőségi változást hozott.

A szűrő-

vizsgálatok mellett már igen nagy számban szerepeltek a beteg gyermekeknél végzett szakvizsgálatok is. Ez azt jelentette lényegében, hogy ebben az időszakban az intézet addig túlnyomórészt preventív jellege megváltozott, s azonos súllyal szerepelt a járó beteg vizsgálat és főként a betegkezelés.

Ezzel az intézet poliklinikai jelleget öltött, a prevenció mellé felfejlődött a terápia.



Az ápolónővérek egy csoportja

Újpest megyei Város Közkórháza (Városi Kórház, Baross u. 69 - 71.)

Újpesten a tbc mellett - a heveny fertőző betegségek sorában - elsőként kell említeni a kolerát, amely az 1910-es évek közepéig szinte állandóan pusztított.

Az első magyarországi kolerajárvány - mely településünk keletkezésének idejével esett egybe - 1831. június 13-tól 1832. február 14-ig szedte áldozatait, Pest megyében a községek lakosságának mintegy 2%-át ragadta el. Hasonló arányban pusztított országosan is. A 30-as évek közepén az újra kiújult, ún. "kiskolera" 1836 őszéig tartott. Pest megyében aránylag kevés megbetegedés történt. Hasonló volt a helyzet az 1854 - 55-ös járvány idején is, amely 178.142 ember halálát okozta az országban, Pesten és Budán súlyos lefolyású volt, a Pest környéki községekben lényegesen enyhébb.

Az 1865 - 66-ban fellépő járvány a szomszédos Rákospalotán jóval erősebben pusztított, mint Újpesten, habár itt is követelt áldozatokat. Újpesten megbetegedett 4 férfi, 1 nő, 2 gyermek. Elég kis szám mert pl. Rákospalotán 7 férfi, 7 nő, 7 gyerek esett át kolerán. 1872 - 73-ban ismét támadt a kolera. Másfél év alatt 189.017 lakos halt meg. Pest megyében 1872-ben a járvány enyhébb lefolyású volt és 260 áldozatot követelt.

A következő évben ismét fellángolt és ekkor már 4.720-ra emelkedett a halálos áldozatok száma. Ez a járvány Újpestet elkerülte. *Halász Geyza* a következőket írja: "Járvány

a környéken: (1873) Legfeltűnőbb, hogy Új - Pest és Sorokság népességgű városokban 1 cholera eset sem fordult elő, holott, mintha csak Budapest elővárosai lennének folyton érintkeznek a főváros lakosaival. Ezt Új - Pest és Soroksár pormentes talajának sem lehet tulajdonítani, mert 1866-ban itt is elég nagy számú megbetegedés volt".

Az 1872 - 73. évi járvánnyal kapcsolatosan két intézkedéssel találkozhatunk Újpest viszonylatában. Egyikben az alispán beszámol, hogy a községnek fertőtlenítés céljára vásárolt vasgálic árát a megye kiengyelítette. Másikban Újpesten és Kispesten esetlegesen megbetegedő egyének szállításáról történik intézkedés.

1883 - 84-ben a kolerajárvány igen erős volt Újpesten, ezért a Vác felsőjárési szolgabíró a kolera elleni intézkedések megtételére a községi bírót és a jegyzőt felelősség terhe mellett kötelezte. Ezen rendelet kapcsán jelenti a községi bíró, hogy 15 mázsa vasgálicot beszerezett és az előljárásság - mint illetékes - utasítást adott, hogy a megvett gálickövet a községi épületek és az utcák mocsarai fertőtlenítésére használják.

Egyéb szükségesnek mutakozó óvintézkedések megtételére az előljárásság az egészségügyi bizottság véleményét kérte ki. Az 1886-ban fellépett járvány enyhébb lefolyású volt. A járvánnyal kapcsolatos intézkedésekről 1886-ban a Vác felsőjárési főszolgabíró jelentette:

"Berendeztetett úgy Újpesten, mint Rákospalotán a netán átutazó, vagy hajléktalan betegek felvételére kórházi helyiség. Elrendeltetett, hogy az Egészségügyi Bizottság által ajánlott orvosszerek, továbbá fertőtlenítőszer is, úgy a községházánál, mint a kórház helyiségénél mindig kéznél legyen."

A kolera és a szociális helyzet összefüggéseire már a korai sajtóban is több utalás található. „A kolerajárványról az orvostudomány már régen megállapította, hogy elsősorban a szegény emberek betegsége. Mindig ott üti fel a fészket, ahol a nyomor és pizsok együtt tanyázik. Rossz táplálék, pláne éhezés, meghűlés martalékkul dobja őket a járványnak."

A kórházépítés terve Újpesten először 1870-ben merült fel, amikor *Székrenyesi József* és társai népgyűlést hívtak össze, amelyen egy betegápoló felállítását indítványozták úgy, hogy minden ingatlan eladásoknál egy félpercent díj szedésével az érdekeltek önmagukat adóztassák meg. A képviselőtestület a díjak szedésének felsőbbhatósági engedélyezését a maga részéről is kérelmezte." Ez azonban nem sok eredménnyel járt, mert a kórház még igen sokáig nem épült fel. Ezt megelőzően már állandóan fellépő kolerajárványok, valamint tífusz, diftéria, skarlát és egyéb fertőző betegségek szükségessé tették a betegek elkülönítését. Így a régi temetőben lévő üres és használaton kívül álló, 1840-ben épült kápolnát erre a célra berendezték és azt kórházként használták. Újpest képviselőtestülete 1889-ben foglalkozott *Wolfner Gyula* végrendeletével,

amelyben a kórház létesítésére 2.000,-Ft-ot, a községi iskolának 1.000, -Ft-ot hagyományozott, de mert községi iskola nem volt, úgy határoztak, hogy mind a 3.000, -Ft-ot kórház - alapításra fordítják. A kórház mielőbbi felállítása elengedhetetlennek bizonyult, mivel az e célra használt kápolna időközben életveszélyessé vált és teljes felújításra szorult.

Az 1891. évi szeptember 16-án tartott képviselőtestületi ülésen *dr. Héderváry Soma* községi orvos interpellált: "Nehogy a járványos betegségek mód nélkül elterjedjenek, járványkórház felállítása szükségeltetik. A már előzőleg is használt régi kápolna épülete erre a célra teljesen alkalmas, csak hogy ennek a teteje helyenként már oly rossz karban van, hogy az eső rajta becsurog, szükséges volna tehát, hogy ez, noha az épület nem a község tulajdona, községi költségen mielőbb kijavíttassék."

A képviselőtestület a javaslatot elfogadta, amihez hozzájárult az 1892-ben fellépő nagy kolerajárvány. A régi kápolnát helyreállították és járványkórház céljaira használták 1896-ig, amikor az esztergomi vasút létesítése miatt le kellett bontani. Ekkor a Baross utcában béreltek egy 5 szobából álló lakást fertőző betegek elkülönítésére.

1892-ben járványbizottság is alakult Újpesten. Munkájukkal és az általuk hozott határozatokkal több képviselőtestületi ülés foglalkozott.

Az 1910-es újabb kolerajárvány felléptekor, mivel a Baross utcai lakás sem felelt meg már az elkülönítés céljainak, Újpest város képviselőtes-

tülete a zsidó temető mellett 20.000, - korona költséggel barakk - szerű, 6 épületből álló, 50 ágyas járványkórházat építtetett. A kórház vezetője a városi ügyvezető orvos volt, egy, a kórházban bent lakó orvos és három ápolónő látta el a betegeket. Ez a kórház 1932-ig működött.

Településünkön a kolera még 1910 - 1911-ben és 1913-ban is erősen pusztított. A korabeli újságok szinte minden száma foglalkozott az újpesti viszonyokkal.

Népszava 1911. "Ázsiai kolera Újpesten.": "A kolera fészke: a Leiner féle Enyvgyár. - Egy munkás meghalt, egy másik haldoklik. A hatósági orvos megállapította: ázsiai kolera. - A hatóság titkolódzik.

... A kolera fészke maga a gyár, amely az enyvkészítéshez szükséges hulladékot Olaszországból szerzi be. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a gyárban több száz munkás dolgozik, akiknek egy része bent lakó és a gyár udvarán egycsomóban alszik: akkor teljes nagyságban bontakozik ki előttünk a veszedelem, ami Újpestet és a fővárost fenyegeti."

- Hasonló cikkek találhatók Újpest és Vidéke 1911. évi számaiban is: "Kolera Újpesten" címszó alatt.

A heveny fertőző betegségek közül egyi klegszámottevőbb a hastífusz volt, amely a háború utáni időig állandóan fellelhető Újpesten.

Emellett gyakori volt a vörheny, a vérhas, a diftéria, valamint egyéb fertőzések is - amelynek terjedése szoros összefüggésben állt a települési viszonyokkal (csatornázás, vízvezeték), valamint az élelmiszer - ellenőrzéssel.

Melly írja: "Az 1932. évi adatok szerint hastífusz gyakorisága a környéken kétszer akkora, mint Budapesten. Meglepően magas hastífusz morbiditás mutatkozik például Újpesten 1931-ben (1,2 tízezrelék), valamint az 1932-es évben (2 tízezrelék). Ilyen magas halálozási index csak olyan helyen lehetséges, ahol a higiénés viszonyok nincsenek szilárdan megalapozva."

Az OKI által összeállított heveny fertőző morbiditásból, illetve mortalitásból bátran levonható az a következtetés, hogy a Székesfővárost körülvevő asszonálatlan zóna rendezése halaszthatatlanul szükséges."

1918 - 1932 között a járványkórházban összesen 3.501 beteget ápoltak, ami átlag évi 269 betegnek felelt meg, ebből meghalt összesen 364 (átlagosan évenként 28), ami 10,4 %-os halálozást jelent.

Az igen rossz szociális, higiénés viszonyok következtében állandóan fellépő heveny fertőző betegségek, valamint az országos relációban is kimagasló helyet elfoglaló újpesti tbc-s megbetegedések és halálozások szükségessé tették új, korszerű járványkórház felépítését.

A felmérő szemlén az egészségügyi osztály részéről *Fodor Károlyné* osztályvezető és *dr. Fadgyas Gyula* főorvos, az építési osztály képviselőjében pedig *Hoffer Mihály* városi alkalmazott vett részt.

Megállapították, hogy "a jelenlegi járványkórház úgy fekvése, mint mérete és berendezése folytán a kor követelményeinek nem felel meg, mert az ideiglenes jelleggel épített egyes pavilonok már oly rossz állapotban

vannak, hogy azok fenntartása nem áll arányban az általuk szolgáltatott céllal. Ezen kívül a férőhelyek száma olyan kevés, hogy azt föltétlenül szaporítani kell. Mivel azonban a jelenlegi területen hely rendelkezésre nem áll, végül pedig már a járványkórházzal szoros kapcsolatban lévő fertőtlenítő a város másik végén van elhelyezve s e két üzem egységesítése gazdasági szempontból felettebb kívánatos, ennél fogva egy nagyobb, végleges jellegű járványkórház felépítése immár tovább nem odázható el."

1926-ban Újpest város képviselő-testülete úgy döntött, hogy a Speyer - féle amerikai kölcsönből 300.000 arany koronát fordít egy új járványkórház felépítésére, egyúttal a minisztériumhoz felterjesztéssel élt, hogy járuljon hozzá az új kórház létesítésének költségeihez. A népjóléti miniszter a kórház felállítását engedélyezte, a költséghez 800.000 pengővel hozzá is járult. A fertőző kórház és a fertőtlenítő intézet felépítése céljából a város megvette az újpesti 1885 és 2856 hrsz. alatt és az újpesti 1837 sz. telekkönyvi betétben 2857 hrsz. alatt felvett ingatlanokat a Baross u. 69 - 71. sz. alatt.

A kórházépítési tervek elkészítésével *Jendrassik Alfréd* műépítésszt bízták meg. A munka kivitelét az újpesti "Egyesült Építőiparosok" kapták, akik elvállalt feladatukat sikeresen oldották meg.

1932. június 1-én nyílt meg a kórház a következő osztályokkal: skarlát, tifusz, diftéria, vegyes fertőző megfigyelő és 60 ágyas tbc osztályllyal, összesen 165 ágygal.

A kazánház épületében helyezték el a kórház modern mosodáját, a fertőtlenítő intézetet, tömeges fertőtlenítésre alkalmas fürdőket, betegfelvételi helyekül szolgáló boxokat, orvosi ügyeletes szobát és felvételi irodát. A Népszava 1932. évi száma: "Megnyílt az ország legkorszerűbben felszerelt kórháza Újpesten" címmel részletes interjút közölt az épületről, a modern felszerelésről, valamint a kórházat körülvevő rózsabokrokkal és fenyőfákkal díszített hatalmas parkról.

Dr. Fadgyas Gyula "Újpest megyei város közkórháza" címen 1932-ben a Magyar Kórházban számolt be az új létesítményről.

A tüdőosztály főorvosa *dr. Dévényi Rudolf* volt, aki a Szociálpolitikai Intézetben működő tüdőbeteg gondozóval és a Tüdőbeteg Szanatórium Egyesülettel szorosan együttműködve már akkor megvalósította a "gondozó - kórházat", ami a mai kórház - gondozói egységnek felel meg.

A fertőző osztály vezetője a megnyitáskor a nemzetközi hírű *dr. Szirmai Frigyes* volt.

A kórház 1933-ban került városi kezelésbe, a közkórház jelleget pedig a BM 360128/41. sz. rendelete engedélyezte.

A kórház szervezeti szabályzatának megalkotására a város képviselő-testülete 1933-ban hozott határozatot. 1933-ban a szabályrendelet jóváhagyása után a kórház már 200 ágygal (80 fertőző, 64 tbc-s és 56 sebészeti - belgyógyászat) működött. Az új igazgató *dr. Dévényi Rudolf* megszerezte a kórház részére a közkór-

ház jelleget, ami a szegénybetegek ellátását nagymértékben könnyítette. Ugyanakkor 210-re emelkedett az ágyak száma (56 fertőző, 64 tbc, 50 bel-, 40 sebészet).

A II. világháború alatt a kórház igyekezett a háborús nehézségek között is a legjobb színvonal megtartására. Az utolsó időben a kórházat belövés érte, felszerelési tárgyai, bútorai, irattára nagyrészt elveszett.

1945 márciusában a kórházat a Vörös Hadsereg vette át sebesült és beteg katonái részére. A kórház sebészeti és belgyógyászati betegeit a tűzoltó - laktanyában, a tbc-s betegeket a Gyógyiskolában, a fertőző betegeket egy Mikszáth Kálmán utcai villában helyezték el. A kórház igazgató főorvosa és tudóosztályának vezetője továbbra is *dr. Dévényi Rudolf* volt. A fertőzőosztály vezetését az igazgató főorvos és a Nemzeti Bizottság megbízásából *dr. Darvas György* vette át, akit egyúttal az igazgató főorvos helyettesének nevezték ki, majd 1960-tól a kórház igazgató főorvosa lett.

A Városi Kórház 1946 augusztusában költözött vissza eredeti épületébe. Az 1946. augusztus 19-i közgyűlés jegyzőkönyvéből: "Elnöki bejelentések: 2. Az Orosz Városparancsnokság kiküldötte Nazikov kapitány 1946. augusztus 1-én átadta a városnak a Szovjet csapatok által elfoglalt újpesti (Baross u. 69 - 71.) Városi Kórház épületét."

A kórházban már eltüntették a háborús nyomokat. 1947 elején már 160 ágygal működött. Erre igen nagy szükség volt a fertőző betegségek nagy száma miatt.

Különösen nagy kiugrást mutat az 1947-es év a hastífusz megbetegedések terén. Újpest megyei város működéséről 1947. október 1. és 1948. március 31. közötti időszak jegyzőkönyvéből: "1947. október 9-i kezdettel tífusz járvány tört ki, melynek okozója az Acsáról behozott és forgalomba került fertőzött tej volt. 204 megbetegedést okozott, 5 halálos kimenetelű volt. 41.056 egyén kapott tífusz elleni védőoltást. A betegek közül 29 férfi, 102 nő és 73, 16 éven aluli gyermek volt."

A másik aggodalomra okot adó járvány a skarlát volt. 1948-ban a Pamutgyári bölcsődét január 13 - 21 között a nagyszámú megbetegedések miatt be kellett zárni.

Az 1950. évi VB ülés egyik jegyzőkönyvéből: "Az ismertetett adatokból kitűnik, hogy a heveny fertőzőbetegségek súlypontja még mindig az 1948-ban fellépett skarlát járványon van. Az idei megbetegedések száma a tavalyihoz viszonyítva 782-ről 544-re csökkent, ami részben a bevezetett penicillin oltásoknak, részben az év folyamán végrehajtott kötelező védőoltások eredményének tudható be.

A járvány az utóbbi hetekben ismét emelkedő irányt vett országosan, és súlypontja a 3 év körüliek, továbbá a 12 éven felüliekre tevődött át. Lefolyása enyhe." A kórház szervezeti szabályzatának újraalkotása 1947-ben került sor. A város igen komoly anyagi fedezetet nyújtott a kórháznak, mellyel több közgyűlési határozat foglalkozott. A 3 éves terv 900.000,- Ft-ot fordított a kórház helyreállítására és bővítésére.

1947 augusztusában megnyílt a kórház kibővített tüdőpavilonja és ezzel elérték a háború előtti teljes ágylétszámot. 1948 áprilisában a fertőzőbetegek osztályát emeletraépítéssel 80 ágyra, a tbc-s épületet szintén 80 ágyra bővítették.

1950-ben a kórház adatai a következők voltak: Ágylétszám: 266. Személyzet: orvos 15, ápoló 43,

egyéb 82. Osztályonkénti megoszlás: belgyógyászat 53 ágy, sebészet 53 ágy, tüdőbeteg osztály 80 ágy, fertőzőbeteg osztály 80 ágy.

Betegforgalmi adatok: 1949-ben ápolott betegek száma: 3.479, ebből gyógyult 2.784, javult 533, meghalt 132. Egy betegre eső ápolási nap önköltsége 28,- Ft.

Ágykihasználás: 87 %."

Gróf Károlyi Sándor Kórház (Újpest, Nyár u. 99.)

A Károlyi Kórházat *gróf Károlyi István* végrendelkezése alapján - aki erre a célra 10.000,- Ft-ot hagyományozott - *gróf Károlyi Sándor* létesítette. - *Ybl Miklós* tervei szerint - 300.000,- Ft költséggel.

A kórház a Nyár u. 99. sz. alatt másfél hold területen feküdt és igen szép kert övezte. Az 1894. évben felépült kórház 1895 áprilisában nyílt meg. Kezdetben, mint alapítványi kórház működött, a nyilvánossági jogot 1899-ben kapta meg.

A kórházat 60 ágyra tervezték. Első igazgatója *dr. Fuchs Ignác* volt.

A kórház kezdettől fogva ellátta a környező települések betegeit is. Czoma írja: " 1895 áprilisában 55 ágygal megnyílt az újpesti Károlyi Kórház. Ez nem csupán a rohamosan fejlődő és iparosodó Újpest egészségügyi ellátásában jelent nagy eseményt, hanem Rákospalotán is, mely ezáltal fokozottabban kapcsolódik Újpest egészségügyi hálózatahoz. Az 1896-os forgalmi év kimutatása szerint a kórházban 373 beteget ápoltak, közülük 44 halt meg. Ezek közül 19

személy "idegen" volt.

A 60 ágyra méretezett kórház hamarosan szűknek bizonyult. 1912-ben az épület mellé új szárnyat építettek és így a kórház 150 ágyra bővült. Ugyanekkor létesült egy korszerűen felszerelt mosoda és fűtőház a központi fűtés biztosítására. A sebészeti osztályt új műtővel, előkészítővel és műszerekkel szerelték fel, továbbá röntgen laboratórium és vizsgáló laboratórium is létesült. Mindezek megvalósulása *dr. Sándor István* sebész főorvos; az új igazgató kezdeményezésének köszönhető.

Dr. Sándor István sebész 1881-ben Temesváron született. A gróf Károlyi Kórház igazgató főorvosa, az Újpest - Rákospalotai Orvos Egyesület Elnöke, a Magyar Vöröskereszt Újpesti fiókjának elnöke, Pest megye törvényhatósági bizottságának tagja, a Függetlenségi Kossuth Pártnak évek hosszú során át volt elnöke, Pest vármegye tiszteletbeli tisztiorvosa. Egyik alapítója és hosszabb ideig elnöke is volt az Orvos Szövetségnek. 1911 óta a Károlyi Kórház igazgató főorvosa, orvosi szaklapok

munkatársa. Orvosi kérdésekben szaktekintély, kiváló operatőr.

Dr. Sándor István 1911-től 1943-ig volt a kórház igazgató főorvosa. Kiváló szaktudása és szervezőkészsége folytán a Károlyi Kórház nagy hírnevet szerzett. A kórházi szolgáltatást az igazgató sebész főorvoson kívül egy osztályos főorvos, négy alorvos, négy rendelő orvos és egy kórházi boncoló, összesen 10 orvos látta el. Az első világháború befejezése utáni évtizedben három osztály működött: belgyógyászat, sebészet és nőgyógyászat. A sebészet vezetője *dr. Sándor István* igazgató főorvos, a nőgyógyászaté *dr. Prokess Antal* főorvos volt. A nőgyógyászat később az Újpesti Szülőotthon megnyitásakor 1917-ben megszűnt. Újonnan szerveztek orr - fül - gége ambulanciát, szemészeti, valamint bőr- és nemibeteg rendelőt. További fejlődést jelentett, amikor 1932-ben a kórház laboratóriuma külön osztállyá alakult *dr. Horn Zoltán* főorvos vezetésével.

1934-ben belső átszervezéssel a belgyógyászati osztály 82 ágyra bővült, *dr. Farkas Jenő* belgyógyász főorvos irányításával.

Az orvosi kar kibővítésével és az 1936-ban felállított EKG laboratóriummal kialakult a belgyógyászati osztály különleges szakmai, kardiológiai jellege. Egyidejűleg megindult az Újpest - Rákospalotai orvosok továbbképzése is az Orvostudományi Egyesület létesítésével, melynek elnöke *dr. Sándor István* igazgató főorvos lett.

A kórház fejlesztése során 1935-ben az eddigi kórházépületre új

szintet emeltek és így kétemeletessé vált kórház ágylétszáma 203-ra nőtt. A sebészeti és belgyógyászati osztály mellett gégészeti osztály is létesült. 1936-ban alakult a röntgenológiai osztály, első főorvosa *dr. Csia László* volt.

A kórház további fejlődését megakadályozta a II. világháború. A Vöröshadsereg bevonulása után a Károlyi Kórház a Svéd Vöröskereszt védnöksége alá került.

A kórház védett állapotának az vetett véget, hogy március végén a Vöröshadsereg igénybe vette a kórházat, a kórház pedig - természetesen betegekkkel és 32 ágygal - áttelepült a Stefáneumba.

A kórházépület visszaadására 1946 márciusában került sor. Újpest város 1946. III. negyedévi működéséről készült jegyzőkönyv számolt be erről. Ettől kezdve 116 ágygal működött, még így is 84-gyel kevesebb ágya volt, mint háború előtt. Ekkor a kórház teljes csődjét jelentették, mert a fenntartó nem tudta finanszírozni az egyre emelkedő kiadásokat. Gyógyszerkészlet alig, fizető beteg pedig nem volt. A magas árakra két szám világít rá: 1 tabletta chinin 64.000,- pengőbe, 1 tabletta ultraseptyl pedig 124.000,- pengőbe került. Műtéteket csak súlyos és sürgős esetekben végeztek. A kórház fenntartásának jelentős része már 1945-ben a városra hárult. 1946-ban például 12 millió adópengőt utalt ki a város a kórház segélyezésére. A Károlyi Kórház 1947 végén 190 ágygal működött, bár a súlyos háborús károknak még ekkor is nyomuk volt. A folyosón kitört üvegű ablakokat

lehetett látni.

A kórház betegforgalma az évek során a következőképpen alakult: 1896-ban 375 beteg, 1897-ben 444 (*Perczel Dezső* belügyminiszter jelentése az ország közegészségügyi viszonyairól), 1920-ban 1446, 1925-ben 1337, 1929-ben 1781, 1930-ban 1973 (*Ugró* adatai alapján), 1934-ben 7650 (*Melly* adatai alapján), 1948-ban 5413 beteg (*Bakács* adatai alapján).

A kórház ágylétszámának alakulása: 1895-ben 60 ágy, 1912-ben 150, 1925-ben 150, 1930-ban 150, 1935-ben 203, 1945-ben 72 (*Stefáni* umban), 1946-ban 116, 1947-ben 190 ágy.

A kórház 1949-ben került állami kezelésbe. 1950-ben a kórház adatai a következők voltak: Ágylétszám: 203; személyzet: orvos 18, ápoló 28, egyéb 50.

Osztályonkénti megoszlás: belgyógyászat 72 ágy, sebészet 78 ágy, fül - orr - gége 30 ágy, rheuma osztály 23 ágy;

betegforgalmi adatok: 1949-ben ápolott betegek száma 3880, ebből gyógyult 1945, javult 1699, meghalt 112.

1950. szeptember 1-ig ápolott budapesti betegek: 2.272, vidéki betegek: 532.

Egy betegre eső ápolási nap önköltsége: 27,33 Ft.

Ágykihasználási százalék: 87 %.

Újpesti Szegény Gyermekkórház - Árpád Közkórház (Újpest, Árpád út 124 - 126.)

A századfordulón Újpestnek nem volt még gyermekkórháza. 1902-ben özv. *Heil Józsefné* 20.000,- korona értékű ingatlant hagyományozott végrendeletében szegény gyermekkórház létesítésére.

Erre az alapra építve 1905. augusztus 16-án *dr. Fuchs Ignác* és *Höberth Béla* kezdeményezésére megalakult az " Újpesti Szegény Gyermekkórház Egyesülete", mely célul tűzte ki, hogy a hagyaték szellemének megfelelően, a társadalom támogatásával felépítse a gyermekkórházat. Az összegyűlt adományokból épült fel a *Lőrincz* utcában az első épület (F), melyet 1906. december 16-án ünnepélyesen megnyitottak.

A kórház 1907-ben nyilvános jel-

leget kapott. Ágylétszáma ekkor 20 gyermekágy volt. A kórház egyéves működéséről beszámoló évkönyvben az " Igazgató választmány" jelentésében többek közt a következők olvashatók: "... Alig 1 éves fennállásunk után már az 1907. évben kórházunk kibővítésének, illetve az ágyak száma szaporításának gondolatával kellett foglalkoznunk, s tervbe kellett venni egy fertőző betegosztály létesítését.

A rendes betegek ágyának számát már az 1907. év végén 50-re fel emeltük, a múlt évben pedig kórházunk Árpád úti részén a fertőző betegek osztályát is felállítottuk, két szobával 10 ágygal felszerelve, így ágyaink létszáma jelenleg 60-at tesz ki." A kórház - állami támogatás hiá-

nyában - állandó anyagi nehézségekkel küzdött, a mi a kiadott évkönyvek jelentéseiből visszatükröződik.

"Egyedül a külföldi missziók adományai tették lehetővé, hogy a kórházunk kapui be nem zárultak a gyógyulásukat kereső "szegény beteg gyermekek" előtt. Ők tették lehetővé, hogy igazgató főorvosunknak régi terve és vágya a tuberkolotikus gyermekek pavilonjának megnyitása a közvetlen megvalósulás stádiumába jutott.

A legtermészetesebb segítő forrás, melyhez fordulhatnánk, melynek érdekeit legelsősorban és közvetlenül szolgáljuk, Újpest városa, hiszen ápoltságainknak 90 %-át az újpesti polgárok gyermekei képezik.

Az elmúlt évben, amikor a vég-szükség elnyeléssel fenyegette kórházunkat, hiába kértük. Még a ragály osztály fenntartásáért, kórházunkat joggal megillető rendes évi szubven-ciót sem kaptuk meg. Ha a társadalom gazdagjai fölöslegüknek csak egy kicsi hányadát löknék oda azok-nak, kiktől a sors minden örömet megtagadott, kiknek arasnyi életét nyomor és szenvedés kíséri a bölcső és a koporsó közötti rövid úton, az emberéletek ezreit mentenék meg a munkás társadalom részére."

A kórház igen nehéz helyzetét mutatják az állandó segélykérelmek, melyekkel több képviselőtestületi ülés foglalkozott. - *Dr. Fuchs Ignác* főorvos évenkénti statisztikáiból az is kitűnik, hogy 1907 és 1920 között a kórház betegforgalma háromszorosá-ra növekedett, ami a Szegény Gyermekekórház Egylet vezetőségét érthe-tően még komolyabb anyagi problé-

mák elé állította.

Az 1918-as évektől kezdődően a kórház egyre nagyobb arányban fel-nőtt betegek ápolásával is foglalko-zott, így gyermekórház jellegét las-san elveszítette.

1922-ben a Kórház Egyesület megvásárolta az Árpád út 124 - 126 számú telket, melyen akkor két föld-szintes épület állt. Ezzel a kórházi ágyak száma 70-re emelkedett. Különálló kis épületben helyezték el a fertőző betegeket. - 1927-ben az Ár-pád úti földszintes épületek lebontása után a Holland Társaság kölcsönével megkezdték az Árpád úti, a mai "A" főépület építését. A Holland Társaság időközben beszüntette a kölcsön fo-lyósítását, s így az építkezéseket csak sok nehézség leküzdése után tudták folytatni. A főépület építését 1930 januárjában fejezték be és 120 ágygal felszerelve adták át rendeltetésének. A földszinten gyermekosztály, az I. emeleten belgyógyászat, a II. emele-ten sebészeti osztály működött. 1930-ban a kórházban *dr. Fonyó Miklós* igazgató főorvoson kívül 15 orvos és 8 segédorvos, 1 világi és 22 apáca látta el a betegeket. A 22 kór-teremben 180 betegágy funkcionált.

Az "A" épület befejezése után hozzákezdtek a "B" épület építéséhez is, de pénz hiányában ez igen lassan haladt, és Újpest város anyagi segít-ségével tudták csak befejezni az építkezést 1934-ben. "A", "B" épü-letben a földszinten és az I. emeleten szülészeti - nőgyógyászat létesült 58 ágygal, a II. emeleten csecsemő - gyermekosztály kezdte meg működé-sét 36 ágygal. A kórház ágylétszáma így 1934-ben 214-re emelkedett.

1939-ben - mivel a kórház túlnyomó többségben már felnőttek ellátásával foglalkozott - a Szegény Gyermek-kórház Egylet átalakult és "Az Újpesti Kórház Egyesület" nevet vette fel, a kórház nevét pedig "Újpest Árpád Közkórház"-ra változtatta.

Kivonat az Egyesület alapszabályából:

1, Az Egyesület alakulása

Az Egyesület eredetileg "Újpest Szegény Gyermekkórház Egylet" néven az 1906. évben alakult meg azon célból, hogy a nemes lelkű néhai özv. *Heil Józsefné* sz.: *Bencsik Borbálának* szegény gyermekek ápolására végrendeletileg juttatott hagyománya és több jótékony emberbarát adománya segítségével, beteg gyermekek részére kórházat létesítsen.

2, Az Egyesület címe, székhelye, hivatalos pecsétje.

A nevezett Egyesület által eredetileg 20 ágygal létesített "Újpesti Szegény Gyermekkórház", mely fennállásának első 8 évében kizárólag gyermekek ápolásával foglalkozott, azonban már 24 év óta - utóbb egyre növekedő számban - kormányhatósági jóváhagyással felnőtt beteget is ápolt és ma már 200-at meghaladó ágylétszámmal rendelkezik - ekként régi kereteiből már régebben kinővén és az évek folyamán gyermekkórház jellegét elvesztvén, a fenntartó "Újpesti Szegény Gyermekkórház Egylet" eddigi címét "Újpesti Kórház Egyesület" címre, kórházának eddigi nevét "Újpesti Árpád Közkórház"-ra változtatja. Az Egyesület székhelye: Újpest, Árpád út 126 szám, hivatalos nyelve magyar, pecsétje kör alakú

"Újpest Kórház Egyesület 1905" fölirattal, a föliraton belül: ágyban fekvő beteg, mögötte nyitott szárnyú angyal.

3, Az Egyesület célja: minden jelentkező felnőtt és gyermek betegnek születési helyre, lakhelyre és válásra való tekintet nélkül orvosi ápolásban és ellátásban való részesítése, mely célból a./ fekvő betegek részére közkórházat és b./ szegénységi bizonyítvánnyal bíró járó betegek részére nyilvános orvosi ingyen rendeltetést tart fenn."

A gyermekkórház első igazgató főorvosa *dr. Fuchs Ignác* volt 1906 - 1929-ig, majd fia *dr. Fonyó Zoltán* 1929 - 1940-ig. Érdemeik elismerését - a kórház megalapításában és fejlesztésében - márvány tábla hirdeti a kórház előcsarnokában. Öt követte *dr. Orosz Dezső* egyetemi magántanár, gyermekgyógyász 1940 - 1947-ig, majd *dr. Baneth Aladár* 1947 - 1949-ig és *dr. Szántó László* belgyógyász 1949 - 1952-ig.

1939-ben - az Árpád Közkórház megalakulása idején - az első osztályvezető főorvosi kar tagjai voltak: *dr. Baneth Aladár* belgyógyász, *dr. Vigyázó Gyula* sebész, *dr. Fonyó Zoltánné* gyermekgyógyász, *dr. Krakovics Miklós* orr - fül - gége, *dr. Semsey Zoltán* szülész - nőgyógyász, *dr. Willax Ernő* röntgen, *dr. Lorbert Leó* laboratórium, *dr. Kelemen Endre* kórboncnok főorvosok. Konziliárius főorvosok: *dr. Davidovics József* szemész, *dr. Hajós Imre* urológus, *dr. Fényes Gyula* bőrgyógyász, *dr. Kenéz Jenő* ortopéd főorvos.

A kórház ágylétszámának fejlődését a következő számadatok mutat-

ják: 1907-ben 20 gyermekágy, 1920-ban 70, 1930-ban 180 gyermek + felnőtt ágy, 1934-ben 215, 1945-ben 320, 1950-ben 330 ágy.

Újpesten 1945. január 10-én véget ért a háború. Mivel a főváros többi részében a harcok még nem fejeződtek be, a bevonuló szovjet csapatok parancsnoksága a sebesültek elhelyezésére az Árpád Közkórházat is igénybe vette. A kórházat ekkor ideiglenesen a Petőfi utcai Stefánia Gyermekkórházban helyezték el, így 1945-ben a kórházi munka minimálisra csökkent.

A háborús események elmúltával 1946 augusztusában a szovjet parancsnokság az épületet kiürítette és eredeti rendeltetésének visszaadta. A Petőfi utcai kórház csökkent ágylétszáma után, teljes kapacitással megindult az osztályok felszerelése, igen nehéz gazdasági viszonyok között. A kórház az újpesti üzemek, gyárak összefogásával, valamint a város hathatós támogatásával 1947-re 90 %-os teljesítményt ért el. 1947 végére már 300 ágygal dolgozott, és a gyermekgyógyászaton kívül a sebészeten, a belgyógyászaton, a szülészetben is folyt a munka.

A háborút követően elsőként a sebészeti osztály kezdte meg munkáját. Az osztály vezetője *dr. Horváth György* sebész főorvos volt. Nehéz helyzetben, a csökkent ágylétszám és az igen kevés orvos ellenére, sikerült a főleg akut esetekből álló betegeket korszerű módon ellátni. 1946. augusztusában, a visszaköltözés után, a teljes kapacitással megindult osztálynak nemcsak a háború alatt kezelés nélkül maradt krónikus megbetege-

dések sebészeti megoldását kellett elvégezni, hanem a munkavédelmi berendezés elavultsága, vagy teljes hiánya miatt az igen nagy számú, könnyebb üzemi baleseteket is el kellett látni. Miután a műszerek rendszeres javításáról és pótlásáról hosszú ideje nem lehetett gondoskodni, ezek legnagyobb részt tönkrementek, a bonyolultabb eszközök teljesen használhatatlan állapotba kerültek. Az egészségügyi kormányzat gondoskodása, új műszerek ajándékozása az osztály munkájában hathatós segítséget jelentett.

A szülő- és nőbetegosztályt 1946-ig *dr. Semsey Zoltán* főorvos irányította. *dr. Lóránd Sándor* egyetemi magántanár 1946. november 1-én vette át az osztályt és 1961. december 31-ig vezette.

Teljesen újonnan kellett berendezni és felszerelni, bár az épület csak szűk helyet biztosított a szülő- és nőbetegosztály üzemeltetésére, és ezek a kórtermek nem feleltek meg a kor követelményeinek, mégis a jó szakmai munka révén az újpesti lakosok megkedvelték az osztályt és ide kérték beutalásukat.

A csecsemő- és gyermekosztály igen nehéz körülmények között *dr. Fonyó Zoltánné* vezetésével kezdte el a munkát. Az ideiglenes kórházépület egyik részén 30 ágyas csecsemőosztály működött. Tápszer még volt, de tej és cukor nagyon szűkösen. A háborút követően az Árpád kórházba behozott csecsemők 55 %-a halt meg (1942-ben 23 %), változatlan állapotban maradt 12 % (1942-ben 11 %), gyógyultan mindössze 33 % távozott (1942-ben 66

%). A csecsemőhalandóság - hasonlóan az ország többi területeihez - igen magas volt. Sürgős intézkedésekkel 1946 tavaszára már sok javulás mutatkozott. A kórház orvos- és röntgen laboratóriumának fejlődése is 1948-ban vette kezdetét, dr. Richter András, illetve dr. Willax Ernő vezetésével. 1950-ben a kórház adatai a következők voltak: ágylétszám 330, személyzet: orvos 19,

ápoló 69, egyéb 74 fő.

Betegforgalmi adatok: 1949-ben ápolott betegek száma 7.045, ebből gyógyult 5.750, javult 923, meghalt 128 fő.

1950-ben IX. hó 1-ig ápolott budapesti betegek száma 3.750, vidéki betegeké 850 fő.

Egy betegre eső ápolási nap önköltsége: 25,22 -Ft.

Ágykihasználás: 92 %.

Újpesti Szülőotthon. (Újpest, Vasút út 87.)

"A 60.000-nél több lakossal bíró Újpestnek nincs olyan kórháza, hol vajúdó nők felvétetnének. Hogy itt nem csekély jelentőségű elszórt esetekről van szó, azt eléggé mutatja azon tényállás is, miszerint a fővárosi kórházak 1916-ban 277 újpesti asszonyt helyeztek el szülészeti osztályaikon. Csak rá kell mutatnunk azon szomorú tényre, hogy mit érezhet, mit szenvedhet testileg és lelkileg egy dőcögő mentőkocsin budapesti kórházba szállított újpesti nő, kinek minden zökkenés éles fájdalmat jelent.

Ezen áldatlan állapoton segítő eszmecserére hívtuk fel Újpest és Rákospalota orvosait, a városi vezetés tényezőit, s a helybeli phylantropicus társulatok vezetőit. ... Ezen előmunkálatok megtétele után 1914. július 14-én a Városházán tartott közgyűlésen megalakult az "Újpesti Szülőház Egyesület". Dr. Fadgyas Gyula, dr. Fornheim Ernő, dr. Sándor István, dr. Lőrincz Béla és Schreiber Gyula kiváló áldozatkészségének eredménye, hogy az Egyesület 1914 évében megalakult, működ-

dését azonban a háború következtében csak 1917-ben kezdhette meg." Írta dr. Lőrincz Béla az Újpesti Napló korabeli számában.

Az Egyesület céljául tűzte ki: "Szegény sorsú nőket, vallási és családi állapotra való tekintet nélkül. a szülési és gyermekágy ideje alatt támogatni és orvosi segélyben részesíteni. E cél érdekében a/ Intézetet létesít, ahol a nők lebetegedés előtt ellátásban, a szülés és gyermekágyas állapot ideje alatt megfelelő orvosi ellátásban részesülnek. b/ Foglalkozik az anya- és csecsemővédelmi kérdésekkel."

Az Egyesület 1917-ben "Szülőotthon" néven létesítette kórházát a Váci út 9. szám alatt, 162.000 korona gyűjtött pénzen. Az Egyesület elnöke Schreiber Gyula saját házát ingyen felajánlotta és saját költségén átalakította a helyiségeket kórház céljára 15 férőhellyel. A kórház 1917. november 20-án nyílt meg. A nyilvánossági jogot pedig 1918. május 1-én kapta meg.

... "Azt akarjuk, hogy Újpest publikuma büszke legyen ezen szülőház-

ra, mert annak keletkezése és megvalósulása tisztán újpesti anyagi erőkből fakad. Köszönet és hála illesse Újpest jelenlegi polgárait és asszonyait, kik e nemes ügyet oly ritka megértő szeretettel felkarolták." (Újpesti Napló 1918.)

A kórház megalakulásától kezdve állandóan fejlődött és a kórházra igényt tartó nők száma idővel annyira megnövekedett, hogy a Váci út 9. szám alatti helyiségek szűknek bizonyultak és a további terjeszkedést lehetetlenné tették. Ez a türehetlenné vált állapot készítette Újpest városát arra, hogy a fölvetett dollár - kölcsönből 110.000 arany koronát szavazzon meg az újonnan építendő Szülőotthon céljaira. A kórházat fenntartó Egyesület a Vasút u. 87. szám alatt 1.000 négyszögölnyi telket vett kórházépítés céljára és azt a városnak díjtalanul felajánlotta. Így a város és az Egyesület között 1926. február 25-én szerződés jött létre, mely szerint a város felépíti az új Szülőotthont, az Egyesület pedig autonómiájának teljes megőrzésével azt 20 évre bérbe veszi. "Eme szerződés alapján a város nyilvános pályázatot hirdetett az építkezés munkálataira. A beérkezett 62 pályázó közül Újpest város közgyűlése 1926. augusztusában nem adta a generális munkát egy cégnek, hanem azt szakmánként külön választva helybeli kisiparosok között osztotta fel. A közgyűlés ilyen irányú döntését, valamint a fenti szerződést úgy a vármegye törvényhatósága, mint a M. kir. Belügyminisztérium jóváhagyták és így mi sem áll útjában annak, hogy az építkezés haladéktalanul

megkezdődjék. Bizalommal remélhető tehát, hogy az új kórház ez év novemberére már készen fog állni és újszülött csecsemők sírásával falai között fogja üdvözölni Újpest megértő és áldozatkész polgárságát." (Újpesti Napló)

Az újpesti iparosok feladatukat tökéletesen oldották meg, az igen szép, korszerűen felszerelt orvosi lakásokkal is rendelkező villaszerű épületet 1928. július 23-án rendeltetésének átadták.

A kórház neve: Újpesti Szülőotthon nyilvános jellegű kórház lett. A kórház fenntartója: az Újpest Szülőház Egyesület. Igazgató főorvosa: dr. *Lőrincz Béla* szülész - nőgyógyász volt, aki 1 orvossal, 3 segédorvossal és 9 világi ápolónővel látta el a kórházi teendőket. A kórház ágylétszáma 70 ágy volt.

A Szülőotthon megalakulásától kezdve ellátta a környező települések szülőnőit is. A rákospalotai egészségügyi ellátás kórház - rendelőintézet hiányában szinte teljesen az újpesti ellátáshoz kapcsolódott szülészeti vonalon is. Kórházi ellátottság terén Újpest járt az élen a peremvárosok közül, szülész szakorvos Pest környékén csak két helyen működött: Pestújhelyen és Újpesten. "Újpesten az 1926-ban született gyermekek mintegy fele, a rákospalotaiaknak pedig egyharmad része a mi Intézetünkben látott napvilágot. Újpesten ugyanis 1926-ban 1.305 gyermek, Rákospalotán pedig 459 gyermek született. Az Intézet megbecsülésének tudható be azon tény is, hogy a budapesti s a vidéki (Fót, Alag, Veresegyháza, Szada) hozzánk for-

duló asszonyok száma is lényegesen megszaporodott. Szerénytelenség nélkül elmondhatjuk tehát, hogy a kórház áldásos közegészségügyi szerepe nemcsak Újpest - Rákospalotára, hanem a főváros közvetlen szomszédos VI. kerületére s a villamoson elérhető környező községekre is kiterjed."

(Újpesti Szülőotthon jelentése 1926)

A kórház betegforgalmának alakulása 1918 és 1950 között a következő volt: 1918 - 1926-ig 4.313 szülő nő, 4.355 újszülött.

1929-ben (már az új kórházban) 1.799 beteg és 819 szülés, 1945-ig átlag 2.000 beteg, és kb. 1.000 szülés, 1945 - 1950-ig átlag évenként 2.600 beteg és kb. 1.000 szülés. 1918 - 1944-ig terjedő 26 év alatt a kórházban 45.425 beteget, 1945 - 1950 között kb. 13.000 beteget ápoltak. A vizsgált időszakban közel 32.000 újszülött hagyta el a kórházat.

A kórház ágylétszámának alakulása a következő:

1917-ben 15, 1920-ban 25, 1929-ben (az új kórházban) 70, 1947-ben belső átalakítással és szevezéssel 104 ágy (54 szülészeti és 50 nőgyógyászati ágy. A kórház igazgató főorvosai 1918-tól 1940-ig: *dr. Lőrincz Béla*, 1940-től 1945-ig *dr. Nagy György*, 1945 - 1960-ig *dr. Selmeczy Ernő* volt a vezető főorvos.

A háború után a Szülőotthon január 30-án öntevékenyen megkezdte működését, ugyanis vezetői előtte hónapokon keresztül zárva tartották. *Dr. Selmeczy Ernő* néhány nap alatt olyan körülményeket teremtett, hogy

két kórteremben 18 ágygal megkezdődhetett a munka. "A Városi Szülőotthonban január vége óta orvosi ellenőrzés mellett születnek Újpest, Rákospalota és a környező települések polgárai." 1944-ben a rákospalotai csecsemők 56 %-a született Újpesten, 1945. február és augusztus között 46 %.

A kórházak közül anyagilag legjobban a Szülőotthon állt. A szülőnőket és a nőgyógyászati betegeket a legnagyobb rend és tisztaság fogadta. A gyógyszerellátást kielégítőnek ítélték. A betegek száma 1945-ben már 1.751 volt, 1.380 szülést vezettek le, -ebből tizenkettőt műtéttel végeztek - valamennyi csecsemő életben maradt. A kórház heti két alkalommal szervezte meg az ingyenes női nemibeteg rendelést és gyógyítást. Az első penicillin kúrát Újpesten a Szülőotthon alkalmazta 1946 április 8-án. Általános bevezetésére 1947 áprilisától került sor. 1947 áprilisában már 100 ágygal fogadták a szülőnőket és nőgyógyászati betegeket. A kórház munkáját a város mindvégig anyagilag igen segítette. A szülőotthon 1948 márciusában került városi kezelésbe.

1950-ben a kórház adatai: ágylétszám 106. személyzet: orvos 4, ápoló 22, egyéb 22 fő.

Osztályonkénti megoszlás: szülészeti 44 ágy, nőgyógyászat 62 ágy, ezen kívül 24 ágyas csecsemő kórterem.

Egy betegre eső ápolási nap önköltsége 26,45.- Ft.

Ágykihasználás 96 %.

Az ápolás átlagos időtartama 7,5 nap.

Csecsemőkórház - (Újpest, Petőfi u. 4 - 6.)

Az 1910-es évek előtti időkben alig találtunk nyomokat az anya - és gyermekvédelem terén.

Az 1908. évi XXXVIII. tc. elsőként intézkedett a gyermekek egészségének védelméről. Ezt a feladatot a városi orvosok látták el, ők végezték a kötelező védő - hímőoltásokat és az újraoltást, ők látogatták meg havonként az Állami Gyermekmenhely által Újpestre ellátásba kiadott, elhagyatottnak nyilvánított gyermekeket.

A dajkaságba kiadott csecsemőket havonként ellenőrizték, betegség esetén a csecsemőket és a gyermekeket gyógykezelték. Újpesten 1910-ben 297 gyermeket helyeztek az Állami Menhelybe, 1923-ban 466-ot, 1924-ben 698-at, 1926-ban 905-öt, 1928-ban 838-at, 1929-ben 214-et és 1930-ban 280 gyermeket.

Az anya- és gyermekvédelem fejlődése aránylag rövid múltra tekint vissza.

A védőnői szervezet kialakulását társadalmi szervek által bevezetett jótékonyági akciók előzték meg. Ilyen volt a "Feministák Egyesülete", az "Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesület", valamint az 1905-ben megalakult "Országos Gyermekvédő Liga". Később ezeknek a társadalmi szerveknek a gyermekvédelemre tartozó feladatait a Stefánia Szövetség fogta össze, vidéken pedig a Zöldkereszt.

1914-ben az első világháború kitörése után, *dr. Bárczi István*, Budapest polgármestere vetette fel a hatósági anya - és csecsemővédelem

megszervezésének gondolatát, mely végre megvalósításra került. Engedélyt, majd később állami támogatást is kapott a Stefánia Szövetség, az Anya -, Csecsemő és Gyermekvédelem Országos intézete megalapítására. Az intézmény első igazgatója *dr. Madzsar József* egyetemi magántanár volt.

Újpest a szociális intézmények felállítása terén mindig első helyen állt. Budapesttel egyidőben, 1916. május 31-én létesült *gróf Károlyi Lászlóné* elnökletével az Újpesti Stefánia Szövetség Anya- és Csecsemővédő Intézete. A védőintézetet követte a csecsemő- és napközi otthon felállítása, majd a terhes anyák otthona jött létre, ezután pedig a csecsemő és anyaotthon.

Újpest ezzel az egész védelmi hálózatot megteremtette.

A grófnő az intézmény tulajdonába juttatta a Petőfi u. 2-4. sz. alatti ingatlanokat. Az intézmény berendezését, felszerelését és kórházát pedig társadalmi úton szerzett pénzadományokból létesítették.

A városi vezetőség igen nagy érdeme az Újpesten élő csecsemők számára felállított tejkonyha volt. Ez az intézmény nagymértékben hozzájárult a csecsemő - halálozás csökkenéséhez.

Az Újpesti Stefánia Szövetség Anya- Csecsemő és Gyermekvédő Intézete az ország egyik legnagyobb intézménye lett. Az Intézet első orvosai: *dr. Bossányi István*, *dr. Grimm Gabriella*, *dr. John Károly*

gyermekszakorvosok voltak. Munkájuk legnagyobb eredménye, hogy a csecsemő - halálozás az első világháborúban és a háborúkat mindig követő katasztrofális években - összevetve a peremtelepülések és az ország más ipari városainak halálozási arányszámaival - a legkisebb volt.

Az első világháború utáni nehéz években megszűnt a Csecsemő- és Anyaotthon, a tejkonyha, egyedül a védőintézeti rendelés és védőnőhálózat maradt fent. Újpest város vezetősége azonban felismerte a nagy horderejű intézmény nélkülözhetetlenségét, mely láncszemeivel, ill. egyes szerveivel teljes és tökéletesen működő egésznek jelentett és felújítására bizottságot szerveztek, melynek elnöke *dr. Kiss Sándor* lett.

A Stefánia Anya- és Csecsemővédő Egyesület a város szubvenciójának segítségével újra talpra állt. Ismét működött a csecsemő és napköziotthon, a tejkonyha, csecsemő- és anyaotthon. *dr. Darvas Bertalan* a Népjóléti Osztály vezetője, az Újpesti Stefánia Szövetség ügyvezető igazgatója írta: "Az Újpesti Stefánia Szövetség a háború után anyagi erők hiányában tétlenségre volt kárhóztatva. A fiókszövetség elnökének *dr. Semsey Aladárnak*, Újpest város polgármesterének és ügyvezető elnökének *dr. Kiss Sándornak* fáradhatatlan munkája, hogy - a már halódó intézményt, az 1927. évben ismét talpra állították. Az újjászervezett Szövetség rövid másfél évi működése alatt oly nagy arányú munkálkodást fejtett ki, mely méltán felveheti az összehasonlítást hazánk bármely hasonló

intézményével. Az Újpesti Stefánia Szövetség Petőfi u. 4-6. szám alatti központi intézete az Országos Stefánia Szövetség protekturátusa alatt és a város Népjóléti Ügyosztálya támogatása mellett mintaszerűen látja el városunkban az anya- és csecsemővédelmet. A fiókszövetség tevékenysége három részre tagozódik, úgymint: anyavédelemre, csecsemővédelemre és a mindkettőjük érdekében szükséges szociális védelemre, mely feladatkörüknek megfelelően a következő osztályokból áll: anyavédő osztály, csecsemőosztály, szociális osztály. Ezen osztályok keretében céljainak megfelelően intézményeket létesített és fog létesíteni a jövőben."

Az egyre jobban kiépülő iparváros lakosságának létszáma rohamosan emelkedett és megkövetelte egy újabb védőintézet felállítását. Az új védőintézet 1927-ben létesült a Baross utcában, a Kollár telepen, ugyanolyan számú védőnői hálózattal és *dr. Szirmai Frigyes* klinikai tanársegéd, gyermekorvossal az élén. Ez az intézet később 1940-ben a Nagysándor utcába költözött. 1941-ben az Anya- Csecsemő és Gyermekvédelmi Intézetet feloszlatták, a vidéki intézményeket az Országos Közegészségügyi Intézet vette át orvósával, teljes személyzetével és minden felszerelésével. Az Intézet az Országos Közegészségügyi Intézet "Zöldkereszt" védőintézete lett Újpesten. Az újpesti Árpád Kórház csecsemőosztálya nemcsak az újpesti gyermekeket vette fel gyógyítás céljából, hanem a környékről és távolabbi vidékről is nagy számban jelentkeztek a kórházi kezelést igénylő

gyermek. Így szükségessé vált még egy csecsemőkórház létesítése.

Újpest képviselőtestületi jegyzőkönyvéből: "Concordia Kórház" telkével kapcsolatos határozat.

"Csecsemőkórház részére a 2.916 sz. telekkönyvi betétben 3.857 hrsz. alatt felvett 4.597 négyszögöl nagyságú ingatlant, valamint 2.823 - 2.838, 2.922 - 2.928 sz telekkönyvi betétben felvett 3.756 - 3.771, 3.850 - 3.856, 3.863 - 3.869 hrsz. alatt szereplő ingatlanokat gróf Károlyi László és neje, született Apponyi Franciska grófnő a városnak adományozta."

1929. március 1-én megnyílt az Újpesti Stefánia Szövetség nyilvános jellegű Csecsemőkórháza, amely betetőzte Újpest város jól működő terhes-, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi hálózatát.

A kórház igazgató főorvosa dr. Erdélyi Ede gyermekorvos volt, aki egyúttal az első védőintézeti rendeltetést is ellátta. Három kórteremben 40 betegágy volt. A munkát az igazgató főorvos, egy alorvos, öt világi ápolónő, két tisztviselő és az Újpesti Stefánia Szövetség tíz alkalmazottja látta el. A csecsemőkórház röviddel a háború után megszűnt. Helyén ma napközi otthon működik.

1945 után előlről kellett kezdeni a küzdelmet az anyáért és a gyermekért.

Január 20-án a találatot kapott I. számú Védőintézetben - a Petőfi utcai székházban - a Nemzeti Segély támogatásával megkezdték a terhes-, anya- csecsemő- és gyermekvédelmi munkát.

A Nemzeti Segély a Károlyi urada-

lomban a gyermekek részére lefoglalt 10 tehenet. A városi tisztifőorvos - dr. Pesta László - irányítása mellett a védőnők végezték a tej, valamint a vöröskereszt adományok szétosztását. A segélyezések első rohamos munkája után a védőintézet ismét megkezdte igazi hivatását; a családlátogatást és az intézetekben megkezdődött az orvosi tanácsadás.

1946 év végén nyitották meg a Petőfi utcai bölcsődét és napközit, valamint svájci és a Nemzeti Segély segítségével a Baross u. 39. sz. alatti ambulanciát és bölcsődét.

Az 1947. február 12-i közgyűlés jegyzőkönyvéből:

"Országos Egészségvédelmi Szövetség tulajdonát képező Petőfi u. 4 - 6. sz. alatti ingatlan bérbevétele.

Határozat: A Petőfi u. 4 - 6. és a Jókai u. 3 - 5. sz. alatti ingatlant a Szövetség a városnak 25 évi használatra évi 1 forint eszei bér ellenében rendelkezésre bocsátja.

A város kötelezi magát, hogy azt a Szövetség célkitűzéseinek megfelelően használja, nevezetesen bölcsődét, napközi otthont, tejkonyhát, koraszülött - otthont létesít.

A már ott működő csecsemővédelmi tanácsadót fenntartja."

A városi bölcsődét 1947 végén avatták fel. A 28 gyermeket három helyiségben helyezték el: külön - külön a 2 - 6, a 6 - 12 és a 12 - 20 hónaposokat.

A női tejgyűjtő állomások megszervezése dr. László Ilona orvos nevéhez fűződik.

Az 1950. október 13-i VB: jegyzőkönyv Újpest anya- és csecsemő-

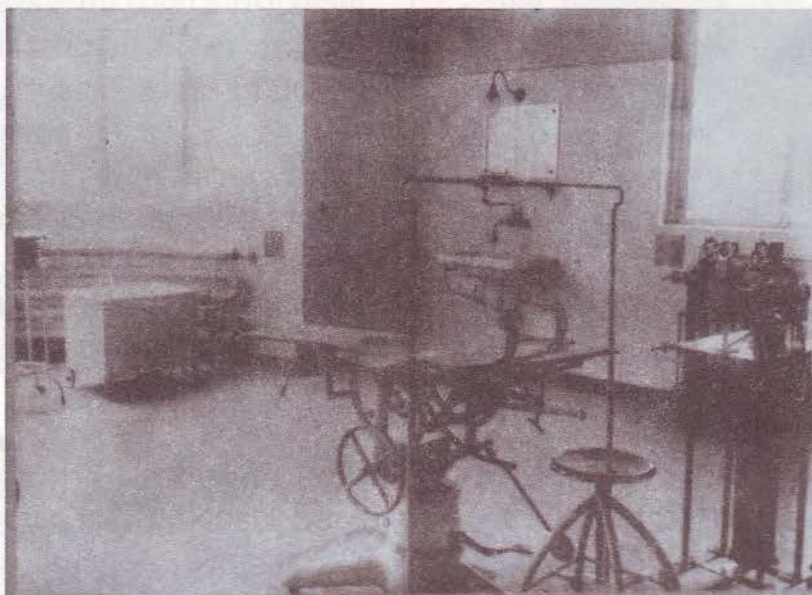
védelmi munkájáról a következőkben számolt be:

"Anya és Csecsemővédelmi Intézet:

A két tanácsadóban két gyermek szakorvos, egy nőgyógyász szakor-

vos és kilenc védőnő tejesít szolgáltat. A tanácsadáson 1949-ben 3.770 fő jelent meg.

Ebben az évben a védőnői látogatások száma 14.287 volt."



A kórház vizsgálója



A kórház kápolnája

V. Az újpesti gyógyszerellátás szervezete

1950. január 1-én Újpest polgárainak száma 70407 volt és 11 gyógyszerértár működött. Ezek az alapítás sorrendjében a következők voltak:

- "Szent István" 1859. Árpád u. 46.
- "Angyal" 1874.
Bajcsy Zsilinszky u. 23.
- "Magyar Korona" 1894. Árpád u. 67.
- "Szent Kereszt" 1897.
Vörösmarty u. 25.
- "Megváltó" 1900. Árpád u. 127.
- "Kossuth" 1906. Dózsa György u. 43.
- "Oroszlán" 1912. Nyár u. 33.
- "Kígyó" 1913. Nádor u. 2.
- "Szerecsen" 1926. Megyeri u. 14.
- "Mátyás - király" 1929. Lázár u. 14.
- "Szent - Szív" 1933. Rózsa u. 19.

"Szent István" patika

Újpest első gyógyszerértára 1859-ben a település megalakulása után 19 évvel a mai Árpád út 46. szám alatt nyílt meg.

Az Ugró könyv, valamint a Gyógyszerészeti Zsebnaptárakban közölt 1851-es alapítási év téves. Az Országos Levéltárban talált "Gyógytár - vizsgálati jegyzőkönyv az 1881. évről." a személyjogot nyert gyógyszerértár alapítási évét 1859-ben jelöli meg.

Újpest lakóinak száma 1840-ben 223, 1850-ben 673, 1860-ban pedig 1830 fő volt. Ezek a számok alátámasztják a gyógyszerértár létesítésének szükségességét.

Az említett jegyzőkönyv a

"Gyógytár helyzeti állapotát" a következőkben jelöli meg: Fő utca, fekvéssel északra"

A gyógyszerértár alapítója *Szerényi Vincze* gyógyszerész volt. Ebben az időben ő az egyetlen gyógyszerész Újpesten. Az 1882. évi Egészségügyi Kalauz statisztikája is csak őt említi: "81. oldal Újpest (Váci felső járás): Gyógyszerész: *Szerényi Vincze*". A gyógyszerértár elnevezése "*Szent Istvánhoz*" lett, ezt a nevet az államosításig használták.

Szerényi Vincze gyógyszerész működéséről igen dicséretesen nyilatkoznak az Országos Levéltárban megtalált gyógytár vizsgálati jegyzőkönyvek. Újpest községének hosszabb ideig képviselője volt, a szabadságharcot, mint honvéd hadnagy harcolta végig. Az Országos Gyógyszerész Egyesületnek megalakulásától kezdve tevékeny résztvevője, 1847-ben az I. kerület 1. járása alelnökének választották meg, 1887. szeptember 24-én, 65 éves korában halt meg.

A gyógyszerértári jogot később *dr. Szabó Béla* kapta meg. A patikát ma is "Szabó patika" néven emlegetik, mivel a gyógyszerértár fejlődése, működése összeforrt *dr. Szabó Béla*, valamint örökösei nevével.

Szabó Béla igen sokat tett a magyar gyógyszerészet fejlődéséért. Az 1918. szeptember 22-én megalakult Vidéki Gyógyszerészek Országos Szövetsége alelnökének választották meg. 1921. május 26-án a Vidéki Gyógyszerészek Országos Szövetsé-

ge beolvadt az Országos Gyógyszerész Egyesületbe, ekkor a reorganizált szervezet választmányi tagjának nevezték ki.

A népjóléti miniszter által 1922 februárjában összehívott gyógyszerárszabási ankéton hatodmagával vett részt a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület képviselőjeként. Az 1923 júliusi közgyűlés az Országos Gyógyszerész Egyesület alelnökének választotta meg. *Baradlai* írja:

"*Szabó Béla* neve akkor lett országosan ismertté, amikor az újpesti gyógyszerészeknek a Kerületi Betegsegélyező

Pénztárral keletkezett konfliktusában a gyógyszerészek álláspontját diadalra vitte. A taksa ügyében ezután írt tanulmányai fokozott mértékben terelték rá a figyelmet és a közhangulat a később megalakult Vidéki Gyógyszerészek Országos Szövetségének alelnöki

székébe emelte. *Szabó* egyike volt a

gyógyszerész kar legérdekesebb egyéniségeinek. Szerény volt, munkájáért sohasem várt elismerést, sem más ellenértéket. Erős akaratú férfi volt, aki nem hajtott fejet, csak a tehetség és az eredmények előtt. Éppen ezért tudta a gyógyszerész kar ügyeit olyan elsőrangúan képviselni a Köz-

egészségügyi Tanács, s a minisztérium előtt is, ahol rövidesen rájöttek arra, hogy olyan tudással és energiával állnak szemben, amellyel számolni kell."

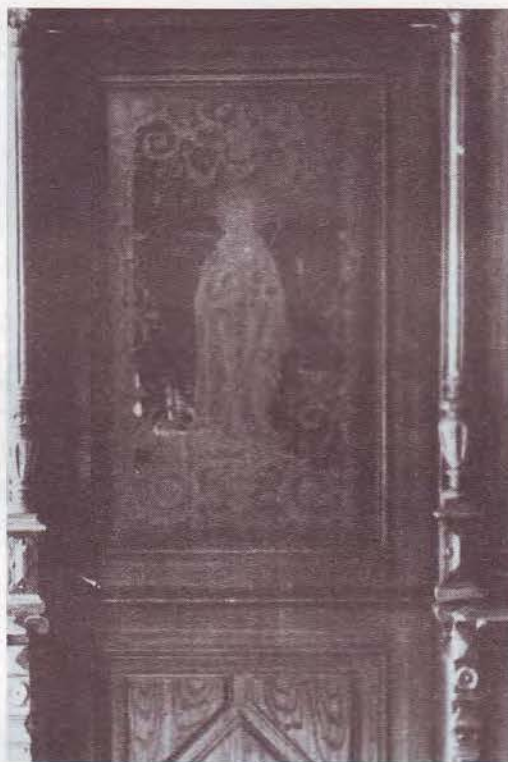
Dr. Szabó Béla 1929-ben halt meg. A gyógyszertertár *dr. Szabó Béláné* örökölte, bérelője pedig a család egyik tagja, *Möhlrad Jenő* gyógyszerész lett, aki 1944-ig vezette a patikát. 1945-től *dr. Grófcsikné Szabó Margit* vette át a gyógyszertertár. - a 26.726/1948.

sz. közgyűlésen az újpesti képviselőtestület kérte a gyógyszertertár községecsítését a népjóléti minisztertől.

Az "Angyal" patika Újpest második gyógyszertertárának alapítója - ahogy az a levéltári anyagokból kitűnik - szintén *Szerényi Vincze* volt. 1873-ban kérvényezte fiókgyógyszertertár felállítását. Erre 1874-ben engedélyt

is kapott és még ebben az évben meg is nyitotta. Tehát egyrészt az Ugró könyv által

A ma is létező első újpesti patika
(Árpád u. 46.) eredeti Szt. István üvegajtaja



megadott, másrészt a Gyógyszerész Zsebnaptárakban is közölt 1876-os alapítási év téves, a gyógyszertertár már 1874 végén működött. Kezelője *Csépcsányi Árpád* gyógyszerész volt, aki 1875-ben kérvényezte egy második gyógyszertertár felállítását Újpesten, de az engedélyt nem kapta meg.

A fiókgyógyszertár neve "Az Isteni Gondviseléshez", a "Templom téren, fekvéssel délre" épült fel. Ezeket az adatokat igazolja a Galgóczy szerkesztésben 1876-ban megjelent Pest - Pilis - Solt megye monográfiája is.

A második kötet 236. oldaláról: "Gyógyszertár a megyében 40 van. ... Új-Pesten 2 (egyik fiók), orvostudor 2, gyógyszerész 1, állatorvos 1, okleveles szülésznő 12." - 1881-ben a gyógyszertár azonos néven, még fiókgyógyszertárként működött.

Ezt gyógyszertár - vizsgálati jegyzőkönyv igazolja. A gyógyszertár tulajdonosa *Szerényi Vincze*, kezelője azonban már *Szerényi Kázmér* volt.

1885-ben *Szerényi Kázmér* gyógyszerértari jogért folyamodott. Ezt elnyerte és így a fiókgyógyszertár helyén 1886-ban megnyílt Újpest második önálló jogú gyógyszertára, melynek *Szerényi Kázmér* új nevet adott: "Az Angyalhoz".

1909-ben a gyógyszertár tulajdonosa *Münster Sándor*, bérlője *Bárszony Pál* volt. 1911-től *Mezei Elek* volt a tulajdonos 1942-ig. - *Mezei Elek* 1922-ben az Országos Gyógyszerész Egyesület választmányi tagja, 1931 - 1935-ig a II. Budapest - Vidéki kerület elnöke, valamint az Újpesti Szanatórium Egyesület vezetőségi tagja volt. Hosszú ideig Újpest város képviselőtestületében működött. Minden jótékonyági akcióból maximálisan kivette részét.

Nagy közéleti tevékenységet folytatott.

1942-től *Szentirmayné dr. Szentgáli Irén* vette át a gyógyszertárat 1948-ig. 1948-ban Újpest képviselőtestülete kérte az "Angyal"

gyógyszertár községecsítését.

A "Magyar Korona" patika

Újpest harmadik gyógyszertára 1894-ben épült fel az Árpád u. 67. sz. alatt. 1893-ban folyamodott *Héderváry Hugó* engedélyért harmadik gyógyszertár felállítása ügyében. Az 1893. augusztus 31-i közgyűlés jegyzőkönyvéből: "Napirendi pont; kizárólag egy harmadik gyógyszertár felállításának szükségessége. 25 szóval, 12 ellenében egy harmadik gyógyszertár felállításának szükségessége mondatik ki." 1893. december 14-i közgyűlés jegyzőkönyve beszámol arról, hogy a gyógyszertár felállítási engedélyét a Belügyminiszterhez benyújtották *Héderváry Hugó* okleveles gyógyszerész részére.

A gyógyszertár megnyitására 1894-ben került sor. Neve "Magyar Korona" lett. 1900-tól *dr. Elek Pál* volt a tulajdonos egészen 1941-ig, ezután özv. *Elek Pálné* és mint üzlettárs *dr. Bokor László* 1944-ig.

1945 után *dr. Maurer Kornél* vezette, aki 1945 - 48-ig az Országos Gyógyszerész Egyesület fegyelmi bizottságának tagja volt.

A "Szent Kereszt" patika

Újpest negyedik gyógyszertára 1897-ben a Vörösmarty u. 25. sz. alatt alakult. A gyógyszertár tulajdonosa 1909-ig *dr. Lázár Béla*, a bérlő *Marberger Gyula* volt. 1912-től *Marberger Gyula* a tulajdonos 1918-ig. Utána *Váncza József* 1924-ig, majd az államosításig *Hackel Károly* és családja.

A "Megváltó" patika

1900-ban az Árpád u. 127. sz. alatt épült fel Újpest ötödik patikájaként. Tulajdonos 1912-ig *Gerő Izsó*,

1913 - 1924-ig *Wéberné Bákány Elza*, a kezelő *Wéber Ernő* és *Gerhauser Sándor* voltak. 1924-től az államosításig *Szekeres István* volt a tulajdonos.

A "Kossuth" patika

a hatodik patika 1906-ban létesült a Vasút u. 43. sz. alatt. 1913-ig a tulajdonos *Mártonffy Emil*, aki a Magyarországi Gyógyszerész Egyesületben járási igazgatóhelyettes volt. 1914 - 1924-ig *Kajdácsy Pál*, majd *Illésy Ödön* 1939-ig, utána lánya *Illésy Klára* (*Pet-neházy*), később *Lemberkovics Ernő* az államosításig bírta a gyógyszertárat.

Az "Oroszlán" patika

1912-ben a Nyár u. 33-ban létesült a hetedik újpesti gyógyszertárként. 1918-ig *Baruch Gyula* a tulajdonos. 1918-tól *Baumgarten* (*Balló Gusztáv*) 1944-ig. A háború után hatósági kezelő *dr. Bártfay Miklós* lett. 1948-ban Újpest képviselőtestülete kérte a gyógyszertár községecsítését.

A "Kígyó" patika

a nyolcadik gyógyszertár, 1913-ban a Nádor u. 2. sz. alatt (*Deák u. sarok*) létesült. Tulajdonosa 1914-ig *Tábi Mihály*, majd 1943-ig *Németh Ignác*. 1943-tól *vitész Király Mihály*. 1948-ban Újpest képviselőtestülete kérte a gyógyszertár városi tulajdonba adását.

A "Szerecsen" patika

a kilencedik gyógyszertár 1927-ben a Megyeri u. 14. sz. alatt alakult. A tulajdonos 1939-ig *Klein Róbert Jenő* volt. Őt követte *Óváry Elemér* és családja az államosításig. *Óváry Elemér* 1945 - 48-ig az Országos Gyógyszerész Egyesület választmányi tagja volt.

A "Mátyás - király" patika

1929-ben Lázár u. 14 sz. alatt (*Mátyás tér és a Lázár u. sarok*) alakult meg. Tulajdonosa végig *Budanovits Tibor*. *Budanovits Tibor* 1929-ben az Országos Gyógyszerész Egyesület választmányi tagja, 1939-től a II. Budapest - Vidéki kerület elnökhelyettese. 1945 - 48-ban pedig az Országos Gyógyszerész Egyesület elnöke. Újpest képviselőtestületének is tagja volt és komoly közéleti tevékenységet folytatott.

A "Szent Szív" patika

1933-ban alakult a Rózsa u. 19. sz. alatt. Tulajdonosa az államosításig *gerhausen* *Gerhauser Sándor* volt. A gyógyszertár rekonstrukció következtében megszűnt és a Nap utcába áttelepülve, mint gyógyszer-szoba működik.

A gyógyszerellátás szervezetét vizsgálva megállapítható, hogy a főváros környéki települések közül a legtöbb gyógyszertár Újpesten működött. Itt 1934-ben 11 gyógyszertárban 25 gyógyszerész dolgozott.

A számok azt is igazolják, hogy Újpest gyógyszertárai - struktúrájukat tekintve - többségükben sokkal inkább a vidéki, mint a jól jövedelmező gyógyszertárak közé tartoztak. *Ugró és Melly* adatai azt bizonyítják, hogy a peremtelepülések gyógyszertáraiban nagyrészt a tulajdonosok egyedül, vagy maximum egy alkalmazottal dolgoztak.

Forrásjegyzék:

- Országos Levéltárban,
- Fővárosi Levéltárban,
- Pest megyei Levéltárban,
- Budapesti Bizottság Archivumában őrzött iratok,
- Újpest képviselőtestületének jegyzőkönyvei,
- Berend - Ránki: Tanulmányok Budapest múltjából (1961 Bp. XIV)

- Ruisz Rezső: A magyar városok iparosodása (1934 Bp.)
- Thirring Gusztáv: Budapest félévszázados fejlődése 1873 - 1923 (1925 Bp.)
- Bakács Tibor: Városegészségügy az új Budapesten (1950 Bp.)
- Gerelyes Endre: Újpest története (1977 Bp.)
- Kubinyi András: Adatok Újpest 1848 előtti történetéhez (1956 Bp.)
- Melly György: Nagy - Budapest közegészségügyi vonatkozásban (1936 Bp.)
- Ugró Gyula: Újpest monográfia (1932 Bp.)

A szerző eddig megjelent munkái:

- A gyógyszerészet helyzete Budapest kialakításának évében 1872-ben. (dr. Zalai K. -val közösen) (1973. Gyógyszerészet 1. szám Bp.)
- Adatok a 100 éve alapított Magyarországi Gyógyszerész Egyesület történetéhez (dr. Zalai K. -val közösen) (1973. Gyógyszerésztörténeti Diárium 3. sz.)
- A 150 éves Újpest első gyógyszerértékei (1982. Gyógyszerészet 8. sz.)
- Az Újpesten működő Egyetemi Szociálpolitikai Intézet, mint a settlement hazai megtestesítője. (Angol nyelvű tanulmány)
- A rehabilitáció hazai úttörője, dr. Gárdi Jenő (1886 - 1944) (Orvosi Hetilap ... sz.)
- Az ipari munkásság egészségügyi ellátásának vizsgálata

újpesti modell alapján (Kandidátusi értekezés 1983 Bp.)

A szerző előadásai:

- 100 éves Budapest gyógyszerészete (1973. Orvos - Gyógyszerész Napok Bp.)
- A magyar egészségügy fejlődése Mária Terézia és II. József uralkodása alatt. (1980. Orvos - Gyógyszerész Napok Bp.)
- Az ország első munkaterápiás TBC Gondozója, Gyógyiskolája és Gyógyóvodája (1981. Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Kongresszus Bp.)
- Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet jelentősége az ipari munkásság egészségügyi és kulturális fejlődésének alakulásában (1982. Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár rendezvény Bp.)

* A képek 1910 - 1915 között készültek, az 1915-ben gróf Károlyi Lászlónak ajánlott albumba.

* * * * *

A szerkesztő itt mond köszönetet Dr. Horváthné Sándor Ágnes asszonynak azért, hogy az albumot rendelkezésre bocsátotta.

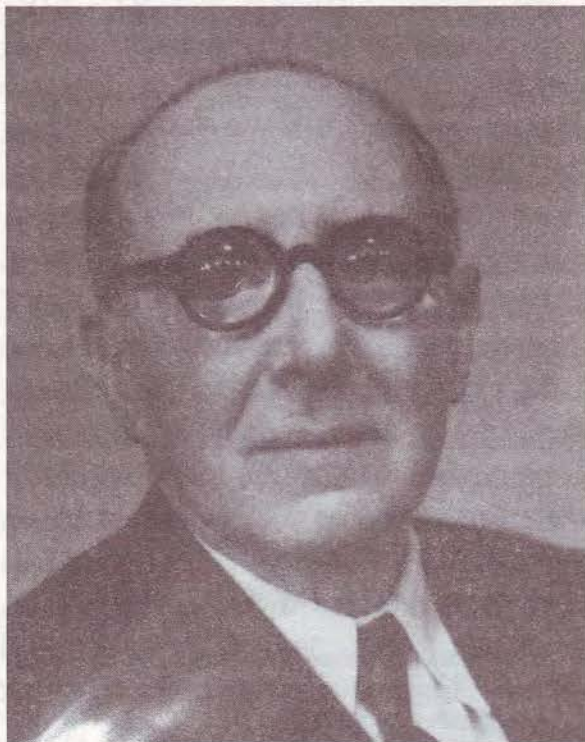
Az Újpesten lakó és gyógyító orvosok és bábák névsora 1846-tól -1938-ig

1846-tól Seligman Móric (szül. 1800)
orvostudor, szülész, sebész 1835
1875-től Boskovitz Alajos (szül.
1828) sebészorvos, községi orvos
1852
1875-től Hadl Soma (szül. 1833)
orvostudor 1859
1875-től Hassa Jozefa (szül. 1825)
okleveles bába 1855
1875-től Szűcs Katalina (szül. 1826)
okleveles bába 1859
1875-től Weisz Franciska (szül.
1825) okleveles bába 1859

Orvosok 1914-ben:

dr. Altwehr József (szül. 1865)
orvostudor 1894
dr. Bíró Gyula (szül. 1870)

sebész, orvostudor 1894
dr. Bóna Gyula (szül. 1880)
orvos 1904
dr. Czilibiller Ede (szül. ?) ?
dr. Fadgyas Gyula (szül. 1870)
orvostudor 1895
dr. Fuchs Ignác (szül. 1854)
sebész, orvostudor 1887
dr. Gárdi Jenő (szül. 1886) orvos
1912
dr. Héderváry Ernő (szül. 1864)
orvostudor 1889
dr. Héderváry Sámuel (szül. 1833)
orvostudor, szülész, főorvos
1861
dr. Kertész Géza (szül. 1885)
orvos 1911
dr. Kovács Nagy Lajos (szül. 1858)
orvostudor 1882



Dr. Sándor István (1881 -1962)
a Károlyi kórház 1911-ben kinevezett
igazgató - főorvosa

- dr. Krancz Sámuel (szül. 1861)
orvos, szülész 1902
- dr. Kratochvill Ferenc (szül. 1879)
orvos, belgyógyász 1902
- dr. Ladányi Ármin (szül. 1879)
orvostudor 1905
- dr. Lichtmann Henrik (szül. 1847)
orvostudor 1876
- dr. Lőrincz Béla (szül. 1884)
orvos 1906
- dr. Ozmann Mór (szül. 1864)
sebész, szülész 1890
- dr. Prokess Antal (szül. 1870)
szülész 1894
- dr. Sándor István (szül. 1881)
sebész, igazgató főorvos 1904
- dr. Steiner Henrik (szül. 1872)
orvos 1897
- dr. Troján Alajos (szül. 1852)
orvos 1876
- dr. Wolfner Jakab (szül. 1863)
orvostudor 1889

Szülésznők 1914-ben:

Bálint Jánosné, Békési Anna, Benda Istvánné, Bornstein Fanny, özv. Buday Józsefné, Busffy Istvánné, Czimmer Antalné, Csimó Antalné, Figyelmessy Sarolta, özv. Ficzey Ferencné, Fejes Vilma, özv. Garai Józsefné, Gerber Henrikné, Hrabár Katalin, Kis Imréné, Kovács Borbála, Lestyinszky Károlyné, Márki Gáborné, Murányi Balázsné, Panoczky Ferencné, Polacsek Antalné, özv. Schléderer Jánosné, Schulteisz Júlia, Singer Anna, Suba Ambrusné, özv. Szántó Józsefné, özv. Spielfogel Józsefné, Tillicsek Gusztávné, Tisch Adolfné, Várnay Antalné, Weisz Nándorné, Zepf Vincéné, özv. Zeman Károlyné

Orvosok 1938-ban:

dr. Ady Károly, dr. Altorjay - Gundhardt Tibor, dr. Ádám Árpád, dr. Báta Péter, dr. Bányai Aladár, dr. Bernolák Béla, dr. Bencze József, dr. Béki József, dr. Bíró Gyula, dr. Bíró István, dr. Bognár Emil, dr. Braun András, dr. Csia László, dr. Czeti István, dr. Dankó Jenő, dr. Darvas György, dr. Dvorschák Rudolf, dr. Éliás Szerén, dr. Erdélyi Ede, dr. Fadgyas Gyula, dr. Feldmann József, dr. Fischer Jenő, dr. Fonyó Zoltán, dr. Fonyóné dr. Kalián Hedvig, dr. Földes Ernő, dr. Földvály Tivadarné, dr. Fried Béla, dr. Fülöp Pál, dr. Ganz József, dr. Gaál József, dr. Galgóczy Gyula, dr. Gárdi Jenő, dr. Grófcsik Dezső, dr. Györfy Ferenc, dr. Halász László, dr. Haraszty Ervin, dr. Havas Benedek, dr. Havas Sándor, dr. Héderváry Ernő, dr. Heuschmied Ferenc, dr. Hild László,

dr. Holkó Károly, dr. Holló Artur, dr. Horn Zoltán, dr. Jancsó Kálmán, dr. Jost József, dr. Kaszás Béla, dr. Kéval Lipót, dr. Kertész Géza, dr. Kislődi Árpád, dr. Klein Miksa, dr. Kislődiné dr. Kluger Berta, dr. Kőszeghy László, dr. Krausz Miklós, dr. Kulka Gyula, dr. Ladányi Ármin, dr. Ladányi Árpád, dr. Ladányi Irma, dr. László Ilona, dr. Litvai Antal, dr. Lichtenstein Béla, dr. Lisszauer Arnold, dr. Lőrincz Béla, dr. Mandl Miksa, dr. Mayer Elemér, dr. Marmortein József, dr. Márkus Tibor, dr. Müller Jenő, dr. Müller Károly, dr. Nádel Gusztáv, dr. Nádor Dezső, dr. Nyéki György, dr. Otott János, dr. Opolczer (Orsós) Károly, dr. Ormos Margit, dr. Pajor Ákos, dr. Pauer Dezső, dr. Pietsch Sándor, dr. Preszler György, dr. Sándor István, dr. Semsey Zoltán, dr. Simkó Gyula, dr. Simon Izabella, dr. Soór Zoltán, dr. Sommer László, dr. Schiff Sándor, dr. Schubert Ernő, dr. Selmeczi Ernő, dr. Steiner Henrik, dr. Streittmann Ernő, dr. Szabó Jó-

zsef, dr. Szalkai Margit, dr. Székely Alice, dr. Székely József, dr. Szidon Henrik, dr. Szirmai Frigyes, dr. Takács Sándor, dr. Teke István, dr. Tóth Károly, dr. Thury Jenő, dr. Valentik Dezső, dr. Vértés Dezső, dr. Viktora Gusztáv, dr. Vogel Márton, dr. Vörös Sándor, dr. Wágner Árpád, dr. Wágner Tibor, dr. Weinréb József, dr. Willax Ernő.

Szülészcnők 1938-ban:

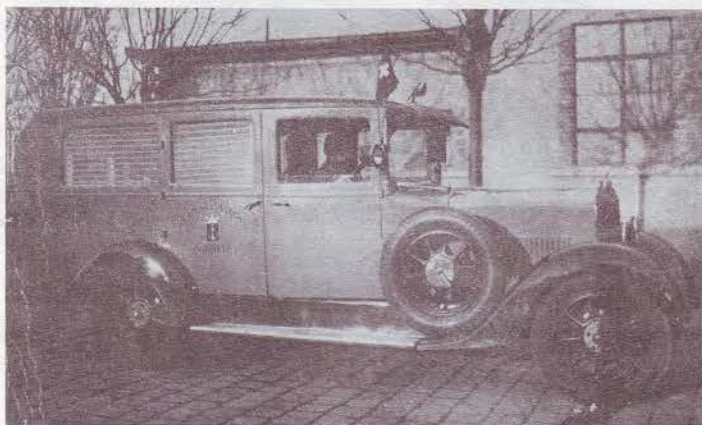
Cserna Józsefné, Kiersnovszky Románné, özv. Krausz Jánosné, ifj. Pál Ferencné, Gercsák Jánosné, Soós Istvánné, özv. Szabó Károlyné, özv. Szalai Gyuláné, Takács Elemérné, özv. Terebessy Dánielné, Tóth Józsefné, Timoránszky Péterné, özv. Wárad Ferencné

Források: Oláh György: Az egészségügyi személyzet statisztikája 1877 Bp.

Pest - Pilis - Solt - Kiskun vármegye területén lakó orvostudorok és sebészek névjegyzéke M. O. Levéltár 1915 VI. 26.

Újpesti Almanach 1914

Rákospalota - Újpest Almanach 1938



Korabeli városi mentőautó az 1930-as évekből, oldalán Újpest címere

Helytörténeti hírek...

➔ Örömmel adjuk hírül, hogy a Lőrinc utcai általános iskola PÉCSI SEBESTYÉN orgonaművész nevét vette fel, és gróf KÁROLYI ISTVÁN emlékét ezentúl az Erzsébet utcai iskola őrzi. A VÁROSVÉDŐ KÖR már több éve javasolta, hogy az oktatási intézményeket nevezzék el híres újpesti személyiségekről. Reméljük, hogy a két fenti iskola példája követőkre talál.

➔ Május 6-án kegyeletes ünnepség színhelye volt a Megyeri úti temető. A II. világháború befejezésének 50-ik évfordulója alkalmából felavatták az újpesti katonaáldozatok Emlékjelét, és megkoszorúzták az orosz, ukrán, belorussz és más nemzetiségű katona nyugalóhelyét. A VÁROSVÉDŐ KÖR javaslatára a megemlékezést az ÖNKORMÁNYZAT rendezte.

➔ A februári várostörténeti vetélkedőn résztvevő csapatok tagjai és a felkészítő tanárok, a VÁROSVÉDŐ KÖR vendégeiként, április 28-án látogatást tettek a Parlament épületében. A közel egy órás séta során a gyermekek megismerkedtek az Országház nevezetességeivel.

➔ Újabb színfolttal gazdagodott Új-

pest sajtója. Dr. SIPOS LAJOSNÉ a Munkásotthon utcai iskola ny. igazgatója szerkesztésében, 450 példányban megjelent az ÚJPESTI PEDAGÓGIAI SZEMLE c. kiadvány első száma. Április 27-én HOCK ZOLTÁN alpolgármester jelenlétében mutatták be a folyóiratot a Pedagógiai Szolgáltató Központban. Sok sikert kívánunk a Szerkesztőnek és a lap olvasóinak!

➔ Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY újabb 15.000 filmkockán rögzített anyagot vásárolt a SZÉCHENYI KÖNYVTÁRBAN őrzött korabeli újpesti lapokból. A címjegyzéket következő számunkban közöljük.

➔ Május végére tervezi az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ALAPÍTVÁNY annak az értekezletnek megtartását, aminek célja, hogy az újpesti egyházak történetével, kutatásával foglalkozó szakemberek megbeszéljék az együttműködés formáit. 1996-ban az Alapítvány szeretné könyvalakban közzétenni az újpesti egyházközségek és gyülekezetek történetét. Ezúton is kérjük az érdekelteket jelentkezzenek a 1605 - 369 telefonszámon. Az illetékes lelkészek időben írásos tájékoztatást fognak kapni.

Az alapítvány támogatói:
 ASCHNER LIPÓT ALPÍTVÁNY, CHINOIN RT.,
 ÉPORG KFT., FÜRST SÁNDOR, IVÁNYINÉ KON-
 RÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS, DR. KAPOLYI
 LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ, ÚJPEST
 KFT., ÚJPESTI KÖZMŰVELŐDÉSÉRT ALAPÍTVÁNY,
 RICOPY KFT., SZOC. DEM. PÁRT ÚJPEST

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány
 Hock Zoltán elnök
 Szerkesztő: Kadlecovits Géza
 Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel: 160-5369
 Tipográfia: Varga Zsolt
 Készült: TUNGSRAM PRINT Kft. nyomdaüzemében
 Vezető: Bese Andrásné